

Marcin Zaborski*

FAŁSZYWA USTAWA, FAŁSZYWE DEKRETY, FAŁSZYWY SEJM. RZECZ O POSIEDZENIU KRAJOWEJ RADY NARODOWEJ W DNIU 15 SIERPANIA 1944 R.

Poniżej publikowany materiał dotyczy posiedzenia Krajowej Rady Narodowej odbytego w dniu 15 sierpnia 1944 r. w Lublinie. Składa się ono z dwóch części: artykułu monograficznego oraz opracowanego dokumentu źródłowego (protokołu tego posiedzenia). Zagadnienie to nie było badane historyczno-prawnie po 1990 r., mimo że dotyczy zagadnień kluczowych dla ustroju Polski w latach 1944-1989. Analiza ww. protokołu unaocznia ogrom naruszeń praworządności, które leżały u podstaw tzw. Polski Ludowej (lata 1944-1952) i PRL (1952). Niby-sejm (KRN) zatwierdził 15 sierpnia 1944 r. dekrety, które wydał organ nie tylko nie posiadający uprawnień do ich wydawania, ale nadto nieistniejący prawnie (PKWN). W niniejszym numerze „Głosu Prawa” zamieszczamy pierwszą część: opracowanie monograficzne.

Pojęcia kluczowe: Krajowa Rada Narodowa, Polski Komitet Wyzwolenia Narodowej, sejm, parlament, praworządność, dekret, ustawa, komunizm, władza ludowa, ustawa o pełnomocnictwach, Polska Ludowa, Polska Rzeczpospolita Ludowa, Polska Lubelska.

* Marcin Zaborski, adwokat, dr, badacz dziejów prawa i ustroju, w tym przede wszystkim adwokatury i sądownictwa w okresie Polski Ludowej; ORCID: 0000-0002-4949-1803

Uwagi wstępne

Historia Krajowej Rady Narodowej [dalej: KRN], komunistycznego *quasi*-sejmu działającego w latach 1944-1946¹, należy – obok historii Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego [dalej: PKWN], komunistycznego *quasi*-rządu działającego w 1944 r. – do najbardziej zakłamanych fragmentów dziejów Polski w XX w. Do 1989 r. opublikowano wiele opracowań historyczno-prawnych oraz historycznych dotyczących KRN, w znacznej części całkowicie bezwartościowych, bałamutnych lub zawierających oczywiście nieprawdy. Duża liczba opracowań o KRN i PKWN wynikała z faktu, że tematyka ta była dla władzy komunistycznej niezwykle istotna, dotyczyła bowiem korzeni tzw. Polski Ludowej i PRL, jej rzekomej legalności prawnej oraz rzekomej legalności moralnej. Władze Polski komunistycznej zdawały sobie sprawę z tego, że podważenie legalności KRN i PKWN może spowodować poważne dla niej następstwa nawet po parudziesięciu latach, stąd też wzięło się swoiste przeczulenie elit komunistycznych i postkomunistycznych na tym tle (obecne nawet w latach dziewięćdziesiątych XX w.). Zagadnienia dotyczące KRN i PKWN były w PRL „pod szczególną ochroną”, zaś kolejne rocznice ogłoszenia Manifestu PKWN były od 1945 r. – na mocy specjalnej ustawy KRN - Narodowym Świętem Odrodzenia Polski². Stało się najważniejszym świętem państwowym w PRL.

W III RP tematyka KRN i PKWN nadal należy do zaniedbanych, co trudno racjonalnie wytłumaczyć. Przedstawiciele nauki – a w szczególności nauki prawa, nie rzucili się masowo do opracowywania jej począwszy od 1989 r. Trudno nie odnieść wrażenia, że badanie początków tzw. Polski Ludowej traktowano jako zagadnienie „śliskie”,

¹ Trudno wskazać jedną datę zakończenia działania, czy istnienia KRN. Co prawda ostatnia sesja KRN odbyła się bez wątplenia w dniach 20-23 września 1946 r., jednak Prezydium tej rady funkcjonowało jeszcze kilka miesięcy, aż do 3 lutego 1947 r., zaś podczas pierwszego posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu następnym Bolesław Bierut występował nadal jako „Prezydent” KRN. Należy także mieć na względzie, że ustawa KRN z 11 września 1944 r. o *organizacji i zakresie działania rad narodowych* przewidywała w art. 33, że KRN „ulegnie automatycznemu rozwiązaniu” „z chwilą przeprowadzenia wyborów powszechnych” do parlamentu „na zasadach” Konstytucji Marcowej z 1921 r. Przepis ten raził jednak brakiem jednoznaczności, poza tym nie może być wątpliwości, że wybory do sejmu z 19 stycznia 1947 r. nie odbyły się „na zasadach” konstytucji z 1921 r. Por.: *Sprawozdanie Stenograficzne z posiedzeń Krajowej Rady Narodowej w dn. 20, 21, 22 i 23 września 1946 r.*, Warszawa 1946, ł. 516; *Protokół z 74 posiedzenia Prezydium Krajowej Rady Narodowej z dnia 4 lutego 1947 r.*, [w:] *Protokoły posiedzeń Prezydium Krajowej Rady Narodowej 1944-1947*, wybór, wstęp i opracowanie J. Kochanowski, Warszawa 1995, s. 271-272; *Sprawozdanie Stenograficzne z 1 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu 4 lutego 1947 r.*, Warszawa 1947, ł. 13; ustawa KRN z dnia 11 września 1944 r. o *organizacji i zakresie działania rad narodowych*, Dz.U. 1944, nr 5, poz. 22.

² Ustawa KRN z dnia 22 lipca 1945 r. o *ustanowieniu Narodowego Święta Odrodzenia Polski*, Dz.U. 1945, nr 32, poz. 194. Artykuł 2 tej ustawy stanowił, że dzień 22 lipca jest wolny od pracy. Natomiast jej art. 3 uchylał moc obowiązującą ustawy z 23 kwietnia 1937 r. o *Święcie Niepodległości*, na mocy której „uroczystym Świętem Niepodległości” uczyniono dzień 11 listopada (Dz.U. 1937, nr 33, poz. 255).

mogące powodować niesnaski w środowisku naukowym i problemy natury osobistej, a nawet politycznej.

Z przykrością skonstatować także trzeba, że ci badacze, którzy w PRL pisali o KRN i PKWN nieprawdę, nie wycofali się z niej po 1989 r. mimo dalszego funkcjonowania w III RP w charakterze naukowców i nauczycieli akademickich. Nie skorzystali więc z możliwości napisania prawdy i wytłumaczenia swojej dotychczasowej postawy.

Ile było sesji KRN?

Jedną z podstawowych kwestii dotyczących KRN wymagających zbadania całkowicie od nowa, są jej posiedzenia plenarne, czy też sesje – badane od strony techniczno-formalnej: ich liczby, dat i miejsc odbycia. Z zagadnieniem tym ściśle jest związana tematyka „protokołów”, czy też „sprawozdań stenograficznych” z tych posiedzeń i sesji, ich objętości, formy (rękopis, maszynopis, druk), ich publikacji, organu publikującego, solennego (oficjalnego) charakteru oraz stopnia ich wiarygodności.

Wstępna analiza materiału źródłowego (mającego postać bądź to archiwaliów, protokołów, bądź to specyficznych publikacji – sprawozdań stenograficznych), prowadzi do wniosku, że KRN odbyła 10 swoich „sesji”. Odbywały się one w dniach: 1) z 31 grudnia 1943 r. na 1 stycznia 1944 r.; 2) 20–23 stycznia 1944 r.; 3) 15 sierpnia 1944 r.; 4) 9 i 11 września 1944 r.; 5) 31 grudnia 1944 r. oraz 2 i 3 stycznia 1945 r.; 6) 3–6 maja 1945 r.; 7) 21–23 lipca 1945 r.; 8) 29–31 grudnia 1945 r.; 9) 26–28 kwietnia 1946 r.; 10) 20–23 września 1946 r.

Bardziej wnikliwa analiza prowadzi jednak do wniosku, że sesji KRN było w rzeczywistości jednak tylko 8. Z mylącej, oficjalnej numeracji należy bowiem wyeliminować nie tylko bezdyskusyjnie nieodbyłą sesję V, ale także sesję I (noc z 31 grudnia 1943 na 1 stycznia 1944 r.) oraz sesję II (20–23 stycznia 1944 r.). Sesja I miała bowiem charakter tylko fasadowy, stanowiła wyłącznie swoiste *theatrum*, tak charakterystyczne dla praktyki totalitarnego ustroju komunistycznego (nawet pod okupacją niemiecką), zaś co do jej rzeczywistego przebiegu brak jest do dziś miarodajnego materiału źródłowego³, mimo funkcjonowania w obiegu aż trzech różnych wersji oficjalnych *quasi*-protokołów z tego posiedzenia.

Żadna z owych wersji nie obrazuje prawdziwego przebiegu I posiedzenia KRN. Wszystkie wersje tego protokołu powstawały nie w trakcie samego posiedzenia, lecz częściowo przed nim⁴, częściowo

³ Miarodajnym materiałem źródłowym nie są na pewno stosunkowo liczne pseudo-wspomnieniowe publikacje osób związanych z pierwszym posiedzeniem KRN.

⁴ Por. W. Gomułka, *List do Redakcji „Archiwum Ruchu Robotniczego” w sprawie „Protokołu pierwszego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej” i „Dyskusji w PPR w sprawie zjednoczenia sił*

zaś po nim, nawet parędziesiąt lat później – co wręcz trudno skomentować.

Wersja pierwsza została opublikowana „w trzecią rocznicę ukonstytuowania się Krajowej Rady Narodowej”, a więc zapewne w 1947 r.⁵. Wydana została przez Biuro Prezydzialne KRN (co zostało mocno wyeksponowane na okładce i stronie tytułowej), kierowane podówczas przez Kazimierza Mijała. Aspirowała do miana oficjalnego stenogramu posiedzenia sejmowego, a na jej okładce widniało nawet godło państwa.

Druga wersja protokołu – znacznie obszerniejsza – ukazała się w 1975 r., a więc po upływie 28 lat, w periodyku Centralnego Archiwum KC PZPR zatytułowanym „Archiwum Ruchu Robotniczego”, w opracowaniu Ireny Skarlińskiej⁶. W nocie poprzedzającej sam dokument stwierdzono, że pierwsza edycja protokołu (z 1947 r.) „nie jest [...] wierna oryginałowi”, ponieważ zawiera „poprawki” wydawcy, a nadto „kilka znacznych opuszczeń dotyczących przede wszystkim dyskusji”⁷. Redagująca dokument Irena Skarlińska zapewniła, że wersja z 1975 r. stanowi „pierwsze pełne i wierne oryginałowi wydanie protokołu tego historycznego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej”⁸. Wydawało się, że sprawa różnych wersji tego protokołu została zamknięta – tak jednak nie było⁹.

demokratycznych (notatki protokolarne z posiedzeń KC PPR maj-czerwiec 1944 r.), „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. IV, red. F. Tych, Warszawa 1977, s. 239.

⁵ *Protokół pierwszego plenarnego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej, Warszawa 31 XII 1943 r. / 1 I 1944 r.*, b/w [Warszawa], b/w [1947], wydawca: Biuro Prezydzialne Krajowej Rady Narodowej, stron 66. Na okładce tej publikacji widniała, wybita wersalikami, informacja o następującej treści: „Wydano w trzecią rocznicę ukonstytuowania się Krajowej Rady Narodowej” Z tego względu przyjmuje się, że protokół ten ukazał się w 1947 r.

⁶ *Protokół pierwszego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej (31 XII 1943 – 1 I 1944)*, wybór, wstęp i oprac. I. Skarlińska, „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. II, red. F. Tych, Warszawa 1975, s. 5-62.

⁷ Inny koncesjonowany badacz z okresu PRL, Benon Dymek, w latach osiemdziesiątych XX w. również skrytykował pierwszą edycję protokołu pierwszego posiedzenia KRN: „(...) bardzo wczesnie, bo już w trzecią rocznicę ukonstytuowania się KRN, wydano drukiem protokół jej pierwszego posiedzenia. Niestety, źródło traktowano wówczas dość dowolnie, stąd też en post uniesiono poprawki i poczyniono skróty, które się upowszechniły. Wydawcą był szef Biura Prezydzialnego KRN Kazimierz Mijał, uczestnik historycznego i członek jej konspiracyjnego prezydium. Po latach Władysław Gomułka sprostował te błędy i wyjaśnił wiele spraw istotnych, związanych z narodzinami KRN. Upowszechnienie relacji W. Gomułka jest niewystarczające, ponieważ bałamutne informacje prasa przytacza do dziś. Oryginalny protokół historycznego posiedzenia KRN został wydany w 1975 r. w roczniku archiwalnym Centralnego Archiwum KC PZPR, który nie jest szerzej znany poza gronem specjalistów” (B. Dymek, *Stan badań nad historią KRN i rad narodowych*, [w:] *Czterdziestolecie Krajowej Rady Narodowej i Armii Ludowej. Materiały konferencji naukowej (27-28 XII 1983)*, red. naukowa K. Sobczak i W. Ważniewski, Warszawa 1985, s. 171-172).

⁸ *Protokół pierwszego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej (31 XII 1943 – 1 I 1944)*, wybór, wstęp i oprac. I. Skarlińska, s. 7.

⁹ Zauważyć należy, że o braku miarodajności także drugiej wersji protokołu przekonuje m.in. odrębna notatka z 13 stycznia 1944 r., poczyniona na jego egzemplarzu przechowywanym w latach siedemdziesiątych XX w. w Archiwum KC PZPR, wykonana przez osobę bezpośrednio zaangażowaną w proces tworzenia tego quasi-dokumentu. Wynika z niej, że „ostatyczne teksty” dekretów i uchwał KRN przyjętych podczas posiedzenia 31 grudnia 1943/1 stycznia 1944 r. „nie zostały jeszcze w całości

Krótko po opublikowaniu drugiej wersji protokołu głos w sprawie obu jego wersji zabrał Władysław Gomułka. W swoim liście do redakcji „Archiwum Ruchu Robotniczego” poruszył kwestię wielu dostrzeżonych przez siebie zafałszowań, obecnych w obu redakcjach tego dokumentu (list ten opublikowany został dopiero w 1977 r.¹⁰)¹¹. Kolejnym zaocznym dyskutantem okazał się być Edward Osóbka-Morawski. W 1983 r., w trakcie „konferencji naukowej” zorganizowanej przez Wyższą Szkołę Nauk Społecznych przy KC PZPR zarzucił protokołowi z pierwszego posiedzenia KRN niemiarydajność. Stwierdził, że w części jest on wytworem bujnej wyobraźni „niektórych towarzyszy”¹².

List do redakcji „Archiwum Ruchu Robotniczego” Władysława Gomułki wywołał silne wrażenie na reżimowych historykach ruchu komunistycznego, a także na władzach PZPR. Sprowokował on wydanie trzeciej wersji protokołu – w 1983 r., nakładem Kancelarii Sejmu PRL, w formie tzw. druku sejmowego¹³. W słowie wstępnym do tej edycji Marszałek Sejmu PRL Stanisław Gucwa zapewnił, że jest to „pierwsza”, „naukowo opracowana” wersja tego protokołu¹⁴. Przy pomnę w tym miejscu, że pierwszą, naukowo opracowaną miała być przecież już edycja zredagowana przez Irenę Skarlińską, z 1975 r.

Jak wyjaśniono w nocie edytorskiej, podstawą wydania miała być „kopia maszynowa egzemplarza przechowywanego w Centralnym Archiwum” KC PZPR, „który stanowił podstawę wydania (...) publikacji w „Archiwum Ruchu Robotniczego”, będąca jednak (...) egzemplarzem staranniejszym skorygowanym”¹⁵.

ustalone” Do 13 stycznia 1944 r. ustalono zaledwie ostateczną treść „dekretów” o Armii Ludowej, deklaracji KRN oraz depeza do armii sojusznicych. Pozostała część protokołu była „materiałem do ostatecznych tekstów” i przeznaczona do publikacji w przyszłości (*Protokół pierwszego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej (31 XII 1943 – 1 I 1944)*, wybór, wstęp i oprac. I. Skarlińska, s. 62).

¹⁰ Jak się wydaje, bodźcem do opublikowania w „Archiwum Ruchu Robotniczego” listu Władysława Gomułki był fakt opublikowania go w „Zeszytach Historycznych” Jerzego Giedroycia. Zob. W. Gomułka, *Polemika z „Archiwum Ruchu Robotniczego”, „Zeszyty Historyczne”, z. 39, Paryż 1977, s. 3-36. Pod tekstem redaktor „Zeszytów” umieścił następującą adnotację: „Nieprzyjęty List Wł. Gomułki przez redakcję ‘Archiwum Ruchu Robotniczego’ zamieszczamy bez wiedzy i zgody autora. – Redakcja”.*

¹¹ W. Gomułka, *List do Redakcji „Archiwum Ruchu Robotniczego”, s. 242-246.*

¹² E. Osóbka-Morawski, głos w dyskusji podczas konferencji w czterdziestą rocznicę powstania KRN i AL, [w:] *Czterdziestolecie Krajowej Rady Narodowej i Armii Ludowej. Materiały konferencji naukowej (27-28 XII 1983)*, red. K. Sobczak i W. Ważniewski, Warszawa 1985, s. 188. Dodać należy, że Edward Osóbka-Morawski zakończył swoją wypowiedź w dyskusji następującym zdaniem: „Chcę też stwierdzić, że protokół z posiedzenia KRN ogłoszony w 1945 r. jest autentyczny, a jego autentyczności nie kwestionuje nikt z osób obecnych na tym posiedzeniu” (s. 191). Zdanie to jest jednak oderwane logicznie od poprzedzającej go części wypowiedzi i robi wrażenie albo dodanego w trakcie redagowania całości zbioru (w celu złagodzenia wcześniejszej krytyki), albo uwagi wtrąconej na skutek pytania zadanego przez uczestnika konferencji. Zdanie to jest nadto niezrozumiałe z tego względu, że w 1945 r. protokół z pierwszego posiedzenia KRN nie był opublikowany.

¹³ *Protokół z 1. Posiedzenia Krajowej Rady Narodowej w dniach 31 grudnia 1943 r. i 1 stycznia 1944 r.*, nakładem Kancelarii Sejmu PRL, Warszawa 1983, stron 103, z adnotacją: „Tłoczono z polecenia Marszałka Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”.

¹⁴ Tamże, s. III (*Słowo wstępne* autorstwa S. Gucwy).

¹⁵ Tamże, s. 1 (*Nota edytorska* autorstwa B. Krolla).

O sesji II KRN wiadomo jeszcze mniej. Protokół z tego posiedzenia został opublikowany dopiero w 1986 r., w niszowym wydawnictwie Centralnego Archiwum KC PZPR¹⁶. Z jego wersji przechowywanej po II wojnie światowej skrupulatnie w tajnych archiwach¹⁷ wynika, że stawili się na nie jakoby „wszyscy członkowie Krajowej Rady Narodowej, z wyjątkiem trzech, oraz prezydium”¹⁸. Treść tego dokumentu nie rozstrzyga więc, ile osób miało być obecnych na tym posiedzeniu, kto zaproponował tekst uchwały, kto zabierał głos, jakie padały argumenty, jaki był rozkład głosów przy głosowaniu ostatecznym, itp. Dopiero Edward Osóbka-Morawski wyjaśnił później, że drugie posiedzenie KRN odbyło się „za pomocą kurendy”¹⁹, czyli – w jego rozumieniu – w drodze obiegowego zbierania podpisów pod wcześniej przygotowanym projektem²⁰. Pogląd zbliżony prezentowała literatura z okresu PRL²¹. Tak więc

¹⁶ *Sprawozdania z obrad Krajowej Rady Narodowej (styczeń – wrzesień 1944 r.)*, oprac. F. Tych, „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. X, 1986, s. 48. Zasadne więc będzie przytoczenie jego treści (podaję za wersją oryginalną, której skan jest przechowywany w Bibliotece Sejmowej): „Protokół Nr 2 z drugiego plenarnego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej odbytego w czasie od 20 do 23 stycznia 1944 r. w Warszawie. Prezydium uważając, że sprawa zajęcia stanowiska w sprawie oświadczenia ZSRR należy do spraw wyjątkowej wagi, co statutowo przysługuje plenum KRN, postanowiło zwołać posiedzenie plenarne KRN zgodnie z wymogami Statutu poprzez przedstawicieli kół, z następującym jednym punktem porządku dziennego: I. Zajęcie stanowiska przez KRN w sprawie oświadczenia ZSRR z dnia 11.I.1944 r. W obradach wzięli udział wszyscy członkowie Krajowej Rady Narodowej, z wyjątkiem trzech, oraz prezydium, za pośrednictwem następujących kół: chłopskiego, planowania społeczno-gospodarczego, spółdzielczego, finansowego, wiedzy kultury i wychowania, młodzieżowego oraz prasowo-propagandowego, w czasie od dnia 20 do dnia 23 stycznia 1944 r. W wyniku dyskusji przyjęta została następująca uchwała: *‘Oświadczenie rządu ZSRR, proponujące uregulowanie pogranicza polsko – ukraińskiego – białoruskiego w Porozumieniu z Polską - Krajowa Rada Narodowa w imieniu narodu polskiego przyjmuje jako obiektywnie słuszną i odpowiadającą wspólnym interesom podstawę do rozwiązania problemu granic między zainteresowanymi narodami i do ułożenia dobrosąsiedzko-sojusznicznych stosunków między Polską i ZSRR. Porozumienie to jest tym łatwiejsze, że zarówno naród polski nie odmawia narodom ukraińskiemu i białoruskiemu, zamieszkałym w granicach Polski z września 1939 r., prawa do decydowania o własnym losie, jak też i rząd ZSRR stoi na stanowisku >>przywrócenia Polsce ziem, w których ludność polska przeważa<<. Naród polski wita stwierdzenie rządu ZSRR, że do Polski winny wrócić ziemie zachodnie, odwieczne polskie i, że Polska winna być oparta o Bałtyk. W tym uznaniu przez ZSRR sprawiedliwych dążeń narodu polskiego do zjednoczenia wszystkich ziem polskich - Krajowa Rada Narodowa widzi dowód szczerzej woli Związku Sowieckiego dopomożenia narodowi polskiemu w zbudowaniu silnej ekonomicznie i niepodległej Polski’*. Po przyjęciu powyższej uchwały został wyczerpany porządek dzienny drugiego plenarnego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej. [Podpisali] Przewodniczący: Ob. Wolski. Sekretarz: Ob. Wrzós”

¹⁷ Jerzy Pawłowicz w opracowaniu wydany w 1961 r. podał, że protokół z drugiego posiedzenia KRN był przechowywany w Archiwum Tajnej Kancelarii Rady Państwa. Zob.: J. Pawłowicz, *Z dziejów konspiracyjnej KRN 1943-1944*, Warszawa 1961, s. 167.

¹⁸ Biblioteka Sejmowa, *Protokół nr 2 z drugiego plenarnego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej odbytego w czasie od 20 do 23 stycznia 1944 r. w Warszawie*. Zacytowany fragment nie zawiera – bez wątpienia nieprzypadkowo – żadnej konkretnej informacji.

¹⁹ E. Osóbka-Morawski, *Trudna droga. Od Piłsudskiego do Stalina. Fragmenty wspomnień*, Warszawa 1992, s. 101.

²⁰ Protokół sesji KRN z 20-23 stycznia 1944 r. podpisały jednak tylko 2 osoby: „Ob. Wolski” [Bolesław Bierut] jako przewodniczący oraz „Ob. Wrzós” [Kazimierz Mijał] jako sekretarz.

²¹ Andrzej Guiźdź tak napisał w 1983 r. o II sesji KRN: „obrazy (...) prowadzone były – ze względu na konspiracyjność – równolegle w kilku-kilkunastu kołach KRN, które rozpatrzyły przedłożony pod obrady problem granic Rzeczypospolitej i podjęły stosowną uchwałę” (A. Guiźdź, *Krajowa Rada Narodowa. Informator*, Warszawa 1983, s. 5).

w istocie II sesja nie odbyła się w rzeczywistości²². Zresztą ze względów oczywistych wykluczyć należy możliwość odbycia czterodniowej konspiracyjnej sesji, w składzie nie mniejszym niż 20 osób, w warunkach okupacji niemieckiej. Nadto jako absurdalną w stopniu oczywistym należy zakwalifikować hipotezę, że czterodniowe obrady miałyby dotyczyć tylko jednej kwestii, a mianowicie oświadczenia władz ZSRR z 11 stycznia 1944 r., dotyczącego przyszłej granicy polsko-radzieckiej²³. Pamiętać należy, że cały protokół sesji II KRN liczy jedną niecałą stronę maszynopisu, zaś rzekomo procedowana „uchwała” zaledwie kilkanaście wierszy. Przy takim porządku dziennym obrad wystarczające do podjęcia mało obszernej uchwały byłoby parę godzin, a nie cztery dni.

Co ciekawe, tezę taką potwierdzili niechęcy w 1986 r. prominentni „partyjni” historycy konstatując „zaskakujący fakt, że czterodniowe obrady zostały przedstawione w tak bardzo przecież skróconym zapisie”. Dodali oni, że „Wszystko zdaje się wskazywać”, iż protokół z tego posiedzenia KRN „został sporządzony *ex post* w wyzwolonym już Lublinie z zachowanych notatek (a być może w ogóle z pamięci) uczestników tego posiedzenia, którzy dotarli na wolny już skrawek Polski”²⁴. Pomijając nawet szokującą treść tej wypowiedzi należy po raz kolejny zauważyć, że dostępny materiał źródłowy dotyczący KRN i PKWN jest co najmniej niemiarodajny, a częściowo wręcz ewidentnie sfalsyfikowany.

Wyeksponować należy, że koncesjonowani badacze z okresu PRL konsekwentnie unikali uporządkowania kwestii liczby i dat sesji KRN. Wystrzegali się wykonania ich zestawienia w jakiegokolwiek formie. Nawet w zbiorze opracowań pod redakcją Andrzeja Burdy z 1976 r., aspirującym do miana „pomnikowego” dzieła poświęconego dziejom KRN, zamieszczono tylko ułomne zestawienie tabelaryczne, obejmujące okres począwszy od sesji VI²⁵. Wynikało to z faktu, że pierwsze, oficjalne, opublikowane sprawozdanie stenograficzne z obrad KRN dotyczyło sesji z 31 grudnia 1944 r. i 2-3 stycznia

²² Z innego fragmentu protokołu wynika, że sesja II KRN odbyła się „za pośrednictwem następujących kół” funkcjonujących jakoby w ramach KRN: „chłopskiego, planowania społeczno-gospodarczego, spółdzielczego, finansowego, wiedzy, kultury i wychowania, młodzieżowego oraz prasowo-propagandowego”. Odwołanie się do tych „kół” – ewidentnie fikcyjnych, dodatkowo przemawia za tezą, że żadne posiedzenie plenarne KRN w dniach 20-23 stycznia 1944 r. w rzeczywistości nie odbyło się.

²³ Zgodnie z treścią protokołu jedyną kwestią procedowaną miało być zrzeczenie się przez KRN, jakoby w imieniu Państwa Polskiego, przebiegu dotychczasowych granic wschodnich na korzyść ZSRR.

²⁴ *Sprawozdania z obrad Krajowej Rady Narodowej (styczeń – wrzesień 1944 r.)*, s. 47.

²⁵ Por.: J. Zakrzewska, *Funkcje i zadania Krajowej Rady Narodowej jako parlamentu oraz sposób ich realizacji*, [w:] *Krajowa Rada Narodowa*, pod redakcją A. Burdy, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 155. Zbliżone zestawienie zamieszczone zostało już w 1964 r. w opracowaniu autorstwa Janiny Zakrzewskiej i Zdzisława Jarosza (Z. Jarosz, J. Zakrzewska, *Krajowa Rada Narodowa. Z dziejów kształtowania się ludowego parlamentu*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1964, z. 1, s. 50).

1945 r., zaś na okładce i pierwszej stronie tego sprawozdania widniała informacja, że jest to „sesja VI”. Po drugie z tego względu, że badacz ustalający w okresie PRL numerację wcześniejszych obrad KRN metodą odliczania wstecznego musiałyby natrafić na problem braku sesji z dnia 21 lipca 1944 r. – i miałyby trudność z wybrnięciem z tego kłopotu.

Pełne zestawienie sesji KRN zostało zawarte po raz pierwszy dopiero w 1978 r., w wewnętrznej publikacji Biblioteki Sejmowej, wydanej w formie powielonego maszynopisu, autorstwa Alicji Tomaszewskiej, zatytułowanej *Spis posłów i wykaz komisji Krajowej Rady Narodowej 1943-1947*²⁶. Ów spis nie był jednak powszechnie dostępny dla osób zainteresowanych.

Kolejna wersja tego spisu, z 1983 r., ponownie w formie maszynopisu powielonego i ponownie nakładem Biblioteki Sejmowej, nie zawierała już jednak zestawienia sesji KRN²⁷. W 1984 r. wersja ta została włączona do okolicznościowego wydawnictwa pt. *W czterdziestą rocznicę powstania Krajowej Rady Narodowej. Materiały i dokumenty*, które ukazało się nakładem Kancelarii Sejmu PRL w formie oprawionego maszynopisu powielonego, w nakładzie 1 000 egzemplarzy²⁸. Oczywiście – pominięcie w edycjach spisu z 1983 i 1984 r. fragmentu zawierającego zestawienie sesji KRN nie może być przypadkowe.

Odnotować trzeba jednak także opublikowanie w 1983 r., przez wydawnictwo Epoka należące do Stronnictwa Demokratycznego, broszury autorstwa Andrzeja Gwiżdża, podówczas dyrektora Biblioteki Sejmowej, pt. *Krajowa Rada Narodowa. Informator*²⁹. Mimo osobliwej formy tego wydawnictwa³⁰, było ono w pewien sposób pionierskie: na jego treść składało się bowiem wyłącznie chronologiczne omówienie, na piętnastu stronach druku, przebiegu wszystkich sesji KRN³¹.

²⁶ Zestawienie to zostało nazwane przez autorkę „Chronologią sesji Krajowej Rady Narodowej” (A. Tomaszewska, *Spis posłów i wykaz komisji Krajowej Rady Narodowej 1943-1947*, Warszawa 1978, mps powiel., wydanie wewnętrzne Biblioteki Sejmowej, s. 7-8. Opracowanie to funkcjonowało w formie maszynopisu powielonego, dostępnego w Bibliotece Sejmowej).

²⁷ Por.: A. Tomaszewska, *Spis posłów do Krajowej Rady Narodowej 1943-1947*, Warszawa 1983, mps powiel., wydanie wewnętrzne Biblioteki Sejmowej, *passim*.

²⁸ Por.: *W czterdziestą rocznicę powstania Krajowej Rady Narodowej. Materiały i dokumenty*, nakładem Kancelarii Sejmu PRL, mps powielony i oprawiony, Warszawa 1984.

²⁹ A. Gwiżdż, *Krajowa Rada Narodowa. Informator*, Warszawa 1983, stron 20.

³⁰ Forma wydawnicza tego informatora przypominała wydawnictwo bezdebitowe. Była to dwudziestostronicowa, nieoprawiona broszura. Brak na niej było wskazania autora, roku i miejsca wydania oraz wydawcy.

³¹ Informator autorstwa Andrzeja Gwiżdża nie był zaopatrzony w przypisy, natomiast na jego ostatnich czterech stronach zawarta była bibliografia do tematu historii KRN – obecnie jednak całkowicie nieprzydatna.

Problem numeracji sesji KRN

Powtórzę w tym miejscu, że pierwsze opublikowane i powszechnie dostępne sprawozdanie stenograficzne z obrad KRN, odbytych 31 grudnia 1944 r. oraz 2 i 3 stycznia 1945 r., zawierało w podtytule informację, że dotyczy „sesji VI” KRN. Natomiast kolejne „sesje” otrzymywały w sprawozdaniach stenograficznych numery od VII do XI³². Następnie w piśmiennictwie nadano, nieformalnie, numerację od I do V, obradom wcześniejszym³³. Obrady z nocy 31 grudnia 1943 r. na 1 stycznia 1944 r. otrzymało miano „sesji I”, obrady z 20-23 stycznia 1944 r. – miano „sesji II”, obrady z 15 sierpnia 1944 r. – miano „sesji III”, zaś obrady z 9 i 11 września 1944 r. – miano „sesji IV”.

„Sesja V” nie odbyła się³⁴. Planowana była na 18 i 19 października 1944 r. w Lublinie³⁵, jednak w przeddzień terminu została odwołana³⁶. Kolejną datę wyznaczono na 16 i 17 grudnia 1944 r., także w Lublinie³⁷, jednak i ten termin został odwołany przez Prezydium KRN,

³² Zob. okładki i strony tytułowe sprawozdań stenograficznych obrad KRN odbytych począwszy od 31 grudnia 1944 r.

³³ Zrobił to m.in. Andrzej Gwiżdż w 1983 r. (*Krajowa Rada Narodowa. Informator*, s. 3-7).

³⁴ Fakt, że sesja V KRN nie odbyła się, jest bezsporny. Zdziwienie więc musi budzić okoliczność, że poseł do KRN Jan Karol Wende w swoich wspomnieniach opisał jej przebieg. Zob.: J. K. Wende, *Ta ziemia od innych droższa*, Warszawa 1981, s. 212-213. Wspomnienia te doprowadziły do konfuzji badaczy koncesjonowanych z okresu PRL, którzy zatracili pewność co do nieodbycia się sesji V. Zob.: *Sprawozdania z obrad Krajowej Rady Narodowej (styczeń – wrzesień 1944 r.)*, s. 45. Wspomnienia Jana Karola Wendego (w przedmiotowej kwestii całkowicie niewiarygodne, a wręcz kuriozalne) w istocie wspierają moją tezę o braku miarodajnego materiału źródłowego dotyczącego ustroju i dziejów KRN.

³⁵ W „Rzeczpospolitej” (organie PKWN) z 1 listopada 1944 r. opublikowano następujące ogłoszenie: „Prezydium Krajowej Rady Narodowej zawiadamia, że na dzień 18 listopada b.r., o godz. 15-ej w okrągłej sali konferencyjnej PKWN w Lublinie, przy ul. Spokojnej 4, zwołane zostaje plenarne posiedzenie Krajowej Rady Narodowej z następującym porządkiem dziennym: 18 listopada[.] 1. Sprawozdanie Przewodniczącego PKWN o wykonaniu reformy rolnej. 2. Ekspozycja Kierownika Resortu Obrony Narodowej. 3. Regulamin Krajowej Rady Narodowej. 19 listopada[.] 4. Ukonstytuowanie Komisji Krajowej Rady Narodowej. 5. Uchwalenie ustaw i zatwierdzenie dekretów Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Stawiennictwo wszystkich posłów do Krajowej Rady Narodowej jest obowiązkowe” (Plenarne posiedzenie Krajowej Rady Narodowej, „Rzeczpospolita” 1944, nr 90 z 1 listopada 1944 r., s. 1). Ogłoszenie to było ponawiane w wydaniach z 9 listopada 1944 r. (Plenarne posiedzenie Krajowej Rady Narodowej, „Rzeczpospolita” 1944, nr 98 z 9 listopada 1944 r., s. 1) oraz z 15 listopada 1944 r. (Plenarne posiedzenie Krajowej Rady Narodowej, „Rzeczpospolita” 1944, nr 103 z 15 listopada 1944 r., s. 1).

³⁶ „Rzeczpospolita” z 17 listopada 1944 r. donosiła, że: „Na mocy uchwały Prezydium Krajowej Rady Narodowej posiedzenie Krajowej Rady Narodowej, zwołane na 18 i 19 listopada 1944 r. zostaje odroczone. [podpis] Prezydium Krajowej Rady Narodowej” (Z Krajowej Rady Narodowej, „Rzeczpospolita” 1944, nr 104 z 17 listopada 1944 r., s. 1).

³⁷ Stosowne ogłoszenie, opublikowane tak jak poprzednie w „Rzeczpospolitej”, miało treść następującą: „W dniu 16 i 17 grudnia 1944 r. o godz. 12-ej w okrągłej sali konferencyjnej Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w Lublinie przy ul. Spokojnej Nr 4 odbędzie się posiedzenie Krajowej Rady Narodowej z następującym porządkiem dziennym: 16 grudnia: 1. Sprawozdanie Przewodniczącego Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego o wykonaniu reformy rolnej. 2. Ekspozycja Kierownika Resortu Obrony Narodowej. 3. Referat Przewodniczącego Krajowej Rady Narodowej o sytuacji politycznej. 17 grudnia: 4. Przyjęcie i ślubowanie nowych posłów. 5. Regulamin Krajowej Rady Narodowej. 6. Ukonstytuowanie Komisji Krajowej Rady Narodowej. 7. Uchwalenie ustaw

przy czym w ogłoszeniu prasowym wskazano, że jest on „odroczone” do dnia 31 grudnia 1944 r.³⁸. Planowany termin „noworoczny” tym razem odbył się, ale już jako „sesja VI”, w dniach 31 grudnia 1944 r. oraz 2 i 3 stycznia 1945 r.

Ustalenie prawidłowej listy posiedzeń planarnych, czy sesji KRN i ich dat jest istotne nie tylko z przyczyn czysto kronikarskich, czy formalnych. Uporządkowanie tej kwestii pozwala także na ustalenie, bez żadnych wątpliwości, że nie było posiedzenia plenarnego (sesji, obrad) KRN w dniu 21 lipca 1944 r. Nie wszyscy wiedzą, że jest to kwestia fundamentalna nie tylko dla całego ustroju Polski Ludowej (lata 1944-1952), ale także dla ustroju całej PRL (lata 1952-1989).

Sprawa fikcyjnej ustawy z dnia 21 lipca 1944 r.

Otóż w wydany w tzw. Polsce Lubelskiej pierwszym numerze „Dziennika Ustaw”, opatrzonym datą dnia 15 sierpnia 1944 r., pod pozycją 1 została opublikowana „ustawa z dnia 21 lipca 1944 r. o utworzeniu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego”. Ustawa ta miała być uchwalona przez KRN i miała stanowić „legalną” podstawę prawną do zaistnienia i działania PKWN przez cały okres istnienia tego „komitetu”, tj. do 31 grudnia 1944 r.

Gdy utrzymywanie stosunkowo łatwej do obalenia tezy o uchwaleniu przez KRN ustawy o utworzeniu PKWN w dniu 21 lipca 1944 r. zaczęło sprawiać problemy przedstawicielom nauki reżimowej (przede wszystkim z tego względu, że zaczęły pojawiać się dokumenty oraz opracowania, z których wynikało, że PKWN powstał w wyniku decyzji grupy polskich komunistów w Moskwie [w rzeczywistości: w wyniku decyzji Stalina] podjętej w okresie od 18 do 21 lipca 1944 r.) – badacze owi rozpoczęli „niuansowanie” problemu. Przykładem takiego „niuansowania” niech będzie wywód autorstwa niezwykle prominentnego w PRL prawnika, Andrzeja Burdy – profesora prawa, m.in. Prokuratora Generalnego PRL i rektora UMCS w Lublinie. Otóż we wspomnianym już wyżej „pomnikowym” zbiorze opracowań pod jego redakcją stwierdził on najpierw, że „w dniu 21 lipca 1944 r. Krajowa Rada Narodowa wydaje ustawę powołującą Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego”. Jednak w przypisie do tego zdania dodał, że tak „właściwie” to „akt prawny” dotyczący powstania PKWN „został wydany” w Moskwie przez grupę polskich działaczy komunistycz-

i zatwierdzenie dekretów Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Obecność wszystkich postów do Krajowej Rady Narodowej jest obowiązkowa. [podpisał] Przewodniczący Krajowej Rady Narodowej” (Posiedzenie KRN, „Rzeczpospolita” 1944, nr 118 z 1 grudnia 1944 r., s. 2).

³⁸ Komunikat opublikowany w „Rzeczpospolitej” z 12 grudnia 1944 r. informował następująco: „Biuro Prezydialne Krajowej Rady Narodowej zawiadamia, że posiedzenie Krajowej Rady Narodowej wyznaczone na 16 i 17 grudnia 1944 r. zostało odroczone do dnia 31 grudnia 1944 r. [podpis] Biuro Prezydialne Krajowej Rady Narodowej” (Komunikat Prezydium KRN, „Rzeczpospolita” 1944, nr 128 z 12 grudnia 1944 r., s. 2).

nych, a nie przez KRN. Jednak – jak dalej twierdził – „dokument ten został następnie aprobowany przez Krajową Radę Narodową i ogłoszony w nr. 1 Dziennika Ustaw RP, wydawanego w Lublinie”³⁹.

Już w tym miejscu wtrąć uwagę, że fakt „aprobowania” przez KRN rzekomej ustawy KRN z 21 lipca 1944 r. oczywiście nie miał miejsca. Poza tym obowiązujące prawo – tak z okresu II Rzeczypospolitej, jak i z okresu Polski Ludowej – nie znało ani instytucji, ani trybu dokonywania takiej aprobaty, czy zatwierdzenia.

Tezę opisaną powyżej lansował jednak nie tylko Andrzej Burda. Co więcej, teza ta była przez lata „udoskonalana” przez przedstawicieli marksistowskiej nauki historii i doktryny prawa. Początkowo, w 1964 r., Jerzy Pawłowicz wspominał nieśmiało tylko o „akceptacji” przez KRN (w kraju) decyzji grupy polskich komunistów w Moskwie z lipca 1944 r. o powołaniu do życia PKWN⁴⁰. Rok później – w 1965 r. - Krystyna Kersten wyraźnie już stwierdziła, pisząc o posiedzeniu Delegatury KRN dla Terenów Wyzwolonych w dniu 20 lipca 1944 r. w Moskwie: „Ponieważ czas naglił (...) trzeba było na miejscu opracować ustawę o powołaniu PKWN, którą później KRN zatwierdziła”⁴¹. Tezę tę powtórzyli następnie Franciszek Ryszka w 1974 r., w rocznicowym zbiorze dotyczącym Polski Ludowej⁴², Władysław Góra (po raz pierwszy w 1976 r.)⁴³ oraz Wiesław Skrzydło w opracowaniu o Manifeście PKWN, którego pierwsze wydanie ukazało się w 1979 r. w cyklu „Dokumenty naszej tradycji”⁴⁴.

Nowy element do tej tezy dodał w 1974 r. reżimowy historyk Władysław Ważniewski z Zakładu Historii Partii przy KC PZPR. Na łamach kwartalnika wydawanego przez Wyższą Szkołę Nauk Społecznych przez KC PZPR podał on, że opracowana w Moskwie ustawa o powołaniu PKWN „nosi datę 21 lipca 1944 r., a zatwierdzona została przez plenarne posiedzenie KRN w Lublinie 15 sierpnia 1944 r.”⁴⁵. Tym samym wskazał wyraźną datę sesji KRN, podczas której miało dojść do tego „zatwierdzenia” – miała to być sesja określana potem

³⁹ A. Burda, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego i Manifest Lipcowy* [w:] *Krajowa Rada Narodowa*, red. A. Burda, s. 64–65.

⁴⁰ M. Malinowski, J. Pawłowicz, W. Poterański, A. Przygoński, M. Wilusz, *Polski ruch robotniczy w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej wzesień 1939-styczeń 1945. Zarys historii*, praca zbiorowa pod red. A. Przygońskiego przygotowana w Zakładzie Historii Partii przy KC PZPR, Warszawa 1964, s. 513 (autor rozdziału V: Jerzy Pawłowicz).

⁴¹ K. Kersten, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego 22 VII – 31 XII 1944*. Lublin 1965, s. 39.

⁴² F. Ryszka, *Powstanie władzy ludowej* [w:] *Polska Ludowa 1944–1950. Przemiany społeczne*, pod red. F. Ryszki, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 44.

⁴³ W. Góra, *Polska Rzeczpospolita Ludowa 1944–1974*, Warszawa 1976, s. 25–26; tenże, *Polska Ludowa 1944–1984*, Lublin 1986, s. 13–14.

⁴⁴ W. Skrzydło, *Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, wyd. 1, Lublin 1979, wyd. 2, Lublin 1984, s. 17.

⁴⁵ W. Ważniewski, *Krajowa Rada Narodowa – tymczasowy parlament Polski Ludowej (1944–1947)*, „Z Pola Walki” 1974, nr 2, s. 19.

mianem sesji III. W 1976 r. tezę tę dość precyzyjnie powtórzył inny reżimowy historyk - Antoni Przygoński (również z Zakładu Historii Partii przy KC PZPR)⁴⁶. Rok później, tj. w 1977 r., tezę tę powielił prawnik Kazimierz Działocha⁴⁷. Następnie Maria Turlejska w 1981 r., zaś w 1985 r. Henryk Mioduchowski⁴⁸ oraz Janina Zakrzewska w zbiorze poświęconym osobie Andrzeja Burdy⁴⁹.

Dalszego „udoskonalenia” tezy o zatwierdzeniu przez KRN w dniu 15 sierpnia 1944 r. własnej ustawy, uchwalonej 21 lipca 1944 r. w Moskwie, dokonał w 1981 r. Eugeniusz Zwierzchowski. Otóż stwierdził on nie tylko, że ustawa z dnia 21 lipca 1944 r. o powołaniu PKWN została zatwierdzona *ex post* przez KRN, i że nastąpiło to podczas jej III sesji w dniu 15 sierpnia 1944 r., ale także iż w tymże dniu KRN wydała w tej materii specjalną ustawę⁵⁰.

Trudno uwierzyć, ale opisane powyżej tezy – mimo tego, że należy je ocenić jako wręcz kuriozalne w stopniu oczywistym i łatwo weryfikowalne – są nadal bezrefleksyjnie powtarzane w piśmiennictwie naukowym po 1990 r. przez badaczy młodszego pokolenia, w tym przez prawników sprawujących kluczowe funkcje państwowe. Nie wielkim pocieszeniem jest okoliczność, że osoby robiące to działały bez wątplenia w dobrej wierze⁵¹.

Dopiero po takim wyjaśnieniu uwidacznia się ranga treści protokołu z III sesji KRN. Znaczenie tego dokumentu wykracza znacznie ponad to, czego można spodziewać się po treści klasycznego stenogramu z posiedzenia sejmu. Najistotniejsze staje się więc nie to, co w tym protokole jest, ale to, czego w tym protokole nie ma: nie ma w nim mianowicie „zatwierdzenia” rzekomej ustawy z 21 lipca 1944 r., stworzonej w Moskwie – w jakiegokolwiek formie i w jakimkolwiek trybie, a więc także w formie ustawy. Treść protokołu z III sesji KRN przekonuje ostatecznie, że ustawa z 21 lipca 1944 r. o po-

⁴⁶ A. Przygoński, *Z zagadnień strategii frontu narodowego PPR 1942-1945*, Warszawa 1976, s. 287. Co ciekawe, autor bezpośrednio po podaniu w tekście tej daty odwołał się do pozycji 1 z „Dziennika Ustaw” nr 1 z 1944 r. – czyli do ustawy o powołaniu do życia PKWN. Sugerował w ten sposób, że owo „zatwierdzenie” jest zawarte w ww. ustawie – co jest jednak oczywistym nonsensem.

⁴⁷ K. Działocha i J. Trzciniński, *Zagadnienie obowiązywania Konstytucji Marcowej w Polsce Ludowej 1944-1952*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977, s. 65.

⁴⁸ H. Mioduchowski, *Działalność pełnomocnika KRN na wyzwołonych terenach Lubelszczyzny w okresie od 16 lipca do przyjazdu przedstawicieli KRN i PKWN do Lublina*, [w:] *Czterdziestolecie Krajowej Rady Narodowej i Armii Ludowej. Materiały konferencji naukowej (27-28 XII 1983)*, red. naukowa K. Sobczak i W. Ważniński, Warszawa 1985, s. 380.

⁴⁹ J. Zakrzewska, *Z dziejów Krajowej Rady Narodowej*, [w:] *Wybrane problemy prawa konstytucyjnego*, red. pod przewodnictwem W. Skrzydły, Lublin 1985, s. 27-28.

⁵⁰ E. Zwierzchowski, *Polityczny proces kształtowania ustroju polski Ludowej 1944-1952*, Katowice 1981, s. 56-57.

⁵¹ Zob. np.: A. Karolak, *Sprawy ruchu oporu w okupowanej Polsce w audycjach rozgłośni im. T. Kościuszki*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2013 (91), s. 21; M. Strzelecki, *Działalność opozycji parlamentarnej w Krajowej Radzie Narodowej i Sejmie Ustawodawczym (VII 1945 – X 1947)*, Toruń 1996, s. 19; M. Wiącek, *Znaczenie stosowania Konstytucji Marcowej w Polsce Ludowej dla ożecznictwa i Trybunału Konstytucyjnego III RP*, Warszawa 2012, s. 32. Ten ostatni powtórzył za Janiną Zakrzewską, że „KRN zatwierdziła tę ustawę *ex post*”.

wołaniu PKWN jest fałszykatem⁵², jest aktem *non existens*, zaś w konsekwencji PKWN okazuje się być organem nieistniejącym prawnie.

Problem z nieistnieniem prawnym PKWN nie kończy się na skonstatowaniu tego faktu. W istocie pod względem prawnym fakt nieistnienia prawnego PKWN daje początek znacznie poważniejszemu problemowi, a mianowicie ewidentnej nielegalności kilkudziesięciu aktów prawnych – dekretów o mocy ustawy, wydawanych przez PKWN w okresie od 15 sierpnia 1944 r. do 28 grudnia 1944 r.⁵³. Tylko zasygnalizuję w tym miejscu, że spectrum zagadnień, których dotyczyły dekrety PKWN, jest niezwykle szerokie. Dekrety te m.in. zmieniły ustroj władzy państwowej, wprowadziły reformę rolną (pozbawiły więc własności prywatnej znaczną część obywateli RP) i zmiany w gospodarce, zmieniły ustroj sądów powszechnych i sądów wojskowych, nakładały na obywateli obowiązek licznych świadczeń na rzecz państwa oraz dokonały istic rewolucyjnych zmian w prawie karnym materialnym, które umożliwiły władzy komunistycznej stosowanie na masową skalę terroru wobec osób ocenionych jako przeciwnicy Polski Ludowej⁵⁴. W istocie więc mamy do czynienia z sytuacją, gdy „akty prawne” o mocy ustawy, wydawane przez nieistniejący prawnie organ władzy wykonawczej, należy ocenić analogicznie, tj. jako istniejące tylko faktycznie, zaś nieistniejące prawnie – a więc jako nie tylko ewidentnie nielegalne, ale i co do zasady nieważne.

Zaznaczyć należy, że rzeczywisty przebieg III sesji KRN, odbytej w dniu 15 sierpnia 1944 r., był znany badaczom z okresu PRL (a przynajmniej części tych badaczy, głównie badaczom koncesjonowanym oraz ewidentnie partyjnym – np. z Zakładu Historii Partii przy KC PZPR, którzy mieli nieskrępowany dostęp do archiwaliów) już przed 1986 r. Dodać jednak należy, iż co prawda protokół z tego posiedze-

⁵² Władze komunistyczne dokonywały wielu fałszerstw (w ścisłym znaczeniu tego terminu), aby uwiarygodnić tezę o uchwaleniu przez KRN ustawy z 21 lipca 1944 r. Np. w opublikowanej w 1974 r. w *Kronice wydarzeń w Lublinie 21 VII 1944 – 1 II 1945* autorstwa Tadeusza Chabrosa (Lublin 1974, s. 16-17) zawarta jest fotokopia osobliwego „dokumentu”: jakoby pierwotnej, oficjalnej wersji tej ustawy, podpisanej piśmem ręcznym osobiście przez Bolesława Bieruta oraz Edwarda Osóbkę-Morawskiego. Na ten „dokument” osoba trzecia wniosła odręcznie adnotację o następującej treści: „Za zgodność z protokołem obrad Krajowej Rady Narodowej w [zastępstwie] Wanda Górską”. Oczywiście jest, że osoba, która wniosła tę adnotację to powszechnie znana sekretarka i konkubina Bolesława Bieruta. Poza tym w istocie nie wiadomo, w jaki sposób ów „dokument” miał powstać, skoro nie korzystano wówczas z kserografów (adnotacja mogła więc być naniesiona tylko na oryginale z oryginalnymi podpisami, co jednak byłoby pozbawione sensu). Opublikowanie tego fałszywego dokumentu w 1974 r. musi dziwić, albowiem już nawet oficjalna historiografia podówczas przyznawała, że ustawa o powołaniu PKWN powstała w Moskwie. Przypomnijmy, że Bolesław Bierut przebywał 21 lipca 1944 r. w Warszawie.

⁵³ Dekrety te PKWN wydawał na podstawie ustawy KRN z dnia 15 sierpnia 1944 r. o *Tymczasowym trybie wydawania dekretów z mocą ustawy*, Dz.U. 1944, nr 1, poz. 3.

⁵⁴ Szerzej zob.: M. Zaborski, *Fundamenty tzw. demokracji ludowej w Polsce na tle demokracji parlamentarnej: podobieństwa, różnice, zafałszowania*, [w:] *Sprzeczne narracje... Z historii powojennej Polski 1944-1989*, red. R. Spałek, Warszawa 2020, s. 73-75.

nia nie został opublikowany przed 1986 r. ani w oficjalnym wydawnictwie sejmowym, ani w innej powszechnie dostępnej formie, ale obszerna i pełna relacja z jego przebiegu została opublikowana już 16 sierpnia 1944 r. w oficjalnym organie PKWN o tytule „Rzeczpospolita”. W tym samym numerze tej gazety opublikowano również *in extenso* treść ustawy KRN uchwalonej na tym posiedzeniu oraz treść zatwierdzonych dekretów PKWN⁵⁵. Poza tym mniej obszerne relacje z przebiegu ww. posiedzenia zostały zamieszczone w wydawanym w Moskwie, polskojęzycznym oficjalnym organie ZPP o tytule „Wolna Polska” (z 18 sierpnia 1944 r. oraz z 26 sierpnia 1944 r.)⁵⁶.

O tym, że badacze z okresu PRL znali rzeczywisty przebieg posiedzenia KRN z 15 sierpnia 1944 r. świadczą liczne odwoływania się do treści jego protokołu⁵⁷, zawarte w opracowaniach sprzed 1989 r. Przy czym niekiedy są to odwołania stosunkowo szczegółowe⁵⁸. Oczywiście przy tym jest, że począwszy od 1986 r. każdy badacz piszący o KRN czy PKWN miał nieskrępowaną możliwość (a w zasadzie: obowiązek) zapoznania się z tym protokołem – analiza piśmiennictwa wskazuje jednak, że autorzy piszący na te tematy ograniczali się do korzystania z bałamutnych opracowań pochodzących z okresu PRL.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że brak było jakichkolwiek podstaw do konstruowania w okresie PRL tezy, że rzekoma ustawa, jakoby uchwalona przez grupę komunistów polskich w Moskwie w okresie od 18 do 21 lipca 1944 r., została zatwierdzona *ex post* przez KRN, na posiedzeniu plenarnym w dniu 15 sierpnia 1944 r. (ani na żadnym innym posiedzeniu, czy sesji), poprzez wydanie specjalnej ustawy (ani w żaden inny sposób).

⁵⁵ „Rzeczpospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego”, 1944, nr 14 z 16 sierpnia 1944 r., s. 1-3.

⁵⁶ *Posiedzenie KRN i PKWN*, „Wolna Polska. Organ Związku Patriotów Polskich”, nr 30, Moskwa, 18 sierpnia 1944 r., s. 1; *Pierwsze posiedzenie KRN*, „Wolna Polska. Organ Związku Patriotów Polskich”, nr 31, Moskwa, 26 sierpnia 1944 r., s. 1.

⁵⁷ Na przykład Janina Zakrzewska i Zdzisław Jarosz w rozprawie opublikowanej w 1964 r. napisali, że „Na pierwszym posiedzeniu Krajowej Rady Narodowej w oswoobodzonym Kraju w Lublinie 15 VII 1944 r. było obecnych 27 osób”. Następnie w przypisie do tej tezy podali ramowy przebieg tego posiedzenia: „przyjęto specjalną rezolucję, odebrano ślubowanie od członków KRN, uchwalono ustawę o pełnomocnictwach dla PKWN i zatwierdzono dekrety PKWN wydane w okresie od dnia 25 VII do dnia 15 VIII 1944 r.” W kolejnym przypisie podali, że korzystali z dokumentów z „Archiwum Kancelarii Sejmu i Rady Państwa KRN, tom 3”. Zob.: Z. Jarosz, J. Zakrzewska, *Krajowa Rada Narodowa. Z dziejów kształtowania się ludowego parlamentu*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1964, z. 1, s. 22.

⁵⁸ Zob. np.: *Polska Partia Robotnicza. Kronika I 1942 – V 1945*, pod red. M. Malinowskiego, Warszawa 1967, s. 210; T. Chabros, *Kronika wydarzeń w Lublinie 21 VII 1944 – 1 III 1945*, Lublin 1974, s. 36-37; W. Ważniewski, *Krajowa Rada Narodowa – tymczasowy parlament Polski Ludowej (1944-1947)*, s. 21-22; *Wspólne cele. Polityczne podstawy współdziałania międzypartyjnego w latach 1944-1978. Wybór dokumentów i materiałów*, słowo wstępne W. Góra, Warszawa 1980, s. 25; I. Caban, *Lublin, lipiec '44*, Lublin 1984, s. 107-108; J. Zakrzewska, *Z dziejów Krajowej Rady Narodowej*, s. 27-28.

Przebieg posiedzenia KRN w dniu 15 sierpnia 1944 r.

Wyeliminowanie z zestawienia sesji KRN dwóch wspomnianych wyżej niby-sesji (odbytych w dniach z 31 grudnia 1943 r. na 1 stycznia 1944 r. oraz od 20 do 23 stycznia 1944 r.) prowadzi do wniosku, że pierwszą, rzeczywistą sesją KRN była właśnie sesja z 15 sierpnia 1944 r. Zauważyć należy, że w II połowie 1944 r. nawet prasa nowego reżimu określała tę sesję mianem „Pierwszego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej”⁵⁹. Natomiast w 1986 r., w związku z pierwszą edycją protokołu z tego posiedzenia, redaktor periodyku „Archiwum Ruchu Robotniczego” nazwał obrady z 15 sierpnia 1944 r. „pierwszym legalnym posiedzeniem KRN”⁶⁰.

Posiedzenie to zostało zwołane formalnie przez Prezydium KRN, jednak bez wątplenia merytoryczna decyzja w tej kwestii została podjęta przez gremia kierownicze PPR. Zawiadomienie o posiedzeniu, kierowane do „członków” KRN, zostało opublikowane w „Rzeczpospolitej”, w numerach z 13 i 14 sierpnia 1944 r.⁶¹.

Tzw. III sesja KRN miała miejsce w Lublinie, w budynku przy ul. Spokojnej 4⁶². W budynku tym do wybuchu II wojny światowej urzędowała Izba Skarbowa, zaś w okresie okupacji niemieckiej mieścił się w nim Urząd Gubernatora Dystryktu Lubelskiego Generalnego Gubernatorstwa. Kwartał miasta wokół tego budynku był wyłączony z normalnego użytkowania, tworzył rodzaj „dzielnicę rządowej” chronionej przez służby radzieckie, funkcjonariuszy resortu bezpieczeństwa PKWN oraz żołnierzy radzieckich i polskich⁶³. W budynku

⁵⁹ Zob.: *Pierwsze Posiedzenie Krajowej Rady Narodowej*, „Rzeczpospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego”, 1944, nr 14 z 16 sierpnia 1944 r., s. 1; *Pierwsze posiedzenie KRN*, „Wolna Polska. Organ Związku Patriotów Polskich”, nr 31, Moskwa, 26 sierpnia 1944 r., s. 1.

⁶⁰ *Sprawozdania z obrad Krajowej Rady Narodowej (styczeń – wrzesień 1944 r.)*, s. 47. Należy zauważyć, że Feliks Tych podważył tym samym – nie wiem, czy w pełni świadomie – „legalność” posiedzeń KRN z 31 grudnia 1943 r./1 stycznia 1944 r. oraz z 20-23 stycznia 1944 r. Kontekst tej uwagi jest taki, że jej autorowi chodziło o to, że posiedzenia te w rzeczywistości nie odbyły się.

⁶¹ „Rzeczpospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego” 1944, nr 11 z 13 sierpnia 1944 r., s. 1 oraz nr 12 z 14 sierpnia 1944 r., s. 1. Ogłoszenie to miało następującą treść: „Zawiadomienie. Sekretariat Prezydium KRN zawiadamia, że dn. 15 VIII [roku] b[ieżącego] (wtorek) o godz. 9-tej w gmachu Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie w sali konferencyjnej odbędzie się plenarne posiedzenie Krajowej Rady Narodowej z następującym porządkiem dziennym: 1. Przyjęcie ślubowania od członków KRN. 2. Uchwalenie ustawy o pełnomocnictwach dla PKWN. 3. Zatwierdzenie przyjętych dekrétów. Udział wszystkich członków obowiązkowy.”

⁶² Ulica ta otrzymała następnie nową nazwę: „22 Lipca”.

⁶³ Jak wspominała w 1948 r. Helena Boguszewska, pisarka i postanka do KRN: „są dwa Lubliny. Jeden, to ten hucający od aut, dudniący od gęb ludzkiej. Drugi, to teren ulicy Spokojnej, jakby zupełnie odcięty od pierwszego budkami warty (...). Kiedy się wchodzi na ulicę Spokojną, to jest tak, jakby się wchodziło do jakiegoś innego świata. Szeroko rozkłada się tutaj wielki szary gmach, wspólny dla Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego oraz Krajowej Rady Narodowej i wszelakich urzędów. W ogóle siedziba władz państwowych. Wielki fronton ustrojony w orły i w chorągwie biało-czerwone, zajazd pełen aut w stóp szerokich schodów szarych, kamiennych. Ani sklepów tu nie ma, ani zwykłych przechodniów. (...) Są żołnierze pilnujący wejścia, żądający przepustek. (...) dookoła są jeszcze inne budynki (...) Przed willami (...) żołnierze na warcie. Budek wartowniczych nie zdolano przemalować, ale ta ich niemieckość nie razi” (H. Boguszewska, *Nigdy nie zapomnę*, Warszawa

tym mieściły się oficjalne siedziby KRN, PKWN, Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie i inne urzędy nowej władzy⁶⁴. Jak stwierdził reżimowy historyk – regionalista: „W tej części miasta mieszkali członkowie KRN, PKWN, członkowie kierownictwa PPR, SL, PPS”⁶⁵.

Jak donosił 16 sierpnia 1944 r. sprawozdawca organu prasowego PKWN, przedmiotowe posiedzenie KRN odbyło się „w odświętnej przyozdobionej biało-czerwonymi sztandarami i kwiatami sali reprezentacyjnej”⁶⁶. Z tej samej relacji prasowej wynika także, iż obserwatorami posiedzenia byli „przedstawiciele prasy miejscowej, radzieckiej oraz goście”. Bez wątplenia najważniejszym gościem, wymienionym zresztą wyraźnie przez przewodniczącego posiedzeniu Bolesława Bieruta, był gen. Nikołaj Bułganin, oficjalny przedstawiciel rządu ZSRR przy PKWN (*de facto* więc ambasador ZSRR).

Szczególną cechą protokołu posiedzenia KRN z 15 sierpnia 1944 r. jest to, że już w samej jego treści zawarta jest lista obecności osób biorących w tym posiedzeniu. Z listy tej wynika, że w sesji wzięło udział 27 członków KRN⁶⁷. Tożsamość tych osób nie budzi wątpliwości, są one bądź powszechnie znane (np. Bolesław Bierut, Michał Żymierski, Stanisław Radkiewicz), bądź co najmniej rozpoznawalne (np. Jerzy Morzycki, Franciszek Krzemień-Ojak, czy Jan Urban). Wyjątek stanowi w tej kwestii szczegółowa tożsamość osoby określonej w protokole mianem „Heyman”, której dotychczas nie udało mi się zidentyfikować⁶⁸.

wa 1948, s. 23). Por. też wspomnienia faktycznego kierownika resortu sprawiedliwości PKWN – Leona Chajna, dotyczące sierpnia 1944 r. (L. Chajń, *Kiedy Lublin był Warszawą*, Warszawa 1964, s. 14-15).

⁶⁴ Jan Karol Wende, sprawujący funkcję sekretarza Prezydium PKWN, wspominał następująco dzień 29 lipca 1944 r. w Lublinie: „Razem z Hilarym Mincem (...) przeprowadziliśmy rozmowę z [radzieckim - przypis MZ] tymczasowym wojennym komendantem miasta. Wynikało z niej, że na ulicy Spokojnej, gdzie przed wojną mieściła się bodaj Izba Skarbowa (Niemcy zamienili ją na siedzibę gubernatora dystryktu lubelskiego), znajduje się kilka dużych budynków w świetnym stanie, kilka domów mieszkalnych i willi. Wszystko to było pod nadzorem wojska. Nasza decyzja była błyskawiczna (...) obejźliśmy główny, trzykondygnacyjny gmach. (...) Zajęliśmy wszystkie budynki. Poleciliśmy wystawić warty i szybko uprzętnąć gmach tak, by PKWN mógł przenieść się z Chełma do Lublina. (...) Tak więc w Lublinie na ul. Spokojnej zaczęła się polityczna, wojskowa, finansowa, gospodarcza, społeczna, legistacyjna, oświatowa, kulturalna, samorządowa oraz... międzynarodowa (...) działalność Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego i Krajowej Rady Narodowej” (J. K. Wende, *Ta ziemia od innych droższa...*, s. 166, 169).

⁶⁵ I. Caban, *Lublin, lipiec '44*, s. 109.

⁶⁶ *Pierwsze Posiedzenie Krajowej Rady Narodowej*, „Rzeczpospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego”, 1944, nr 14 z 16 sierpnia 1944 r., s. 1.

⁶⁷ Byli to, w kolejności alfabetycznej: Zygmunt Berling, Jakub Berman, Bolesław Bierut, Anna Gadzałanka, Jan Michał Grubecki, Jan Stefan Haneman, Heyman, Franciszek Jóźwiak, Stanisław Kotek-Agrozowski, Franciszek Kizemień-Ojak, Jan Manugiewicz, Stefan Matuszewski, Hilary Minc, Jerzy Morzycki, Edward Ochab, Edward Osóbka-Morawski, Stanisław Radkiewicz, Wincenty Rzymowski, Kazimierz Sidor, Stanisław Skrzyszewski, Emil Sommerstein, Marian Spychalski, Karol Świerczewski, Jan Urban, Andrzej Witos, Aleksander Zawadzki, Michał Żymierski.

⁶⁸ Figuruje w protokole nazwisko (lub pseudonim) „Heyman” nie jest przekreślonym nazwiskiem „Haneman”, ponieważ to widnieje w protokole w innym miejscu. Nazwisko „Heyman” nie figuruje w żadnym z wydań *Spisu posłów do KRN*, jest natomiast znane z historii PPR (jako „Heyman” lub „Hejman”). Otóż Mieczysław Heyman (1908-1943) był ważnym działaczem komunistycznym w II RP, a podczas II wojny światowej członkiem tzw. drugiej grupy inicjatywnej PPR, zzu-

Gdy chodzi o listę posłów, obecnych na posiedzeniu 15 sierpnia 1944 r., to pierwszą kwestią, jaka rzuca się w oczy, jest jej zasadnicza niezgodność z listą osób obecnych w trakcie tzw. konstytutywnego posiedzenia KRN w noc sylwestrową 1943/1944. Na III sesji nie tylko pojawili się „nowi” członkowie KRN, ale także nie pojawili się członkowie dotychczasowi. Spośród osób biorących udział w tzw. I sesji KRN, na jej sesji III odnajdziemy tylko: Bolesława Bieruta, Edwarda Osóbkę-Morawskiego, Mariana Spychalskiego, Michała Żymierskiego i Jana Manugiewicz.

Skąd wzięli się owi nowi członkowie KRN? Otóż w tym okresie⁶⁹ kwestię tę regulował prowizorycznie *Statut Tymczasowy Rad Narodowych* z 1 stycznia 1944 r., ustalając w § 3 zasadę, że „przedstawiciele do Rad Narodowych delegują” m.in. „ugrupowania polityczne” walczące o „Polskę Ludową” oraz „społeczne organizacje demokratyczne”. I właśnie 25 lipca 1944 r. obradujące w Moskwie Prezydium Zarządu Głównego Związku Patriotów Polskich [dalej: ZPP] w składzie rozszerzonym dokonało wyboru „delegatów” ZPP do KRN⁷⁰. Wśród tych „delegatów” byli m.in.: Zygmunt Berling, Andrzej Witos, Stanisław Radkiewicz, Jan Michał Grubecki, Emil Sommerstein, Stanisław Skrzyszewski, Wincenty Rzymowski, Aleksander Zawadzki, Jakub Berman, Hilary Minc, Karol Świerczewski, Edward Ochab, Stefan Matuszewski i Jan Urban⁷¹ – i wszyscy oni wzięli udział w posiedzeniu 15 sierpnia 1944 r. Pozostali uczestnicy tego posiedzenia byli delegowani wprost przez PPR, grupę komunizujących socjalistów-rozłamowców Edwarda Osóbkę-Morawskiego oraz tzw. ludowców-kryptokomunistów z grupy „SL Wola Ludu”⁷².

conym do Generalnego Gubernatorstwa z ZSRR. Zastąpił jako wykonawca (wspólnie z Janem Krasickim) zleconego przez KC PPR zabójstwa na sekretarzu tego komitetu Bolesławie Mołojcu. Zginął jednak 9 lutego 1943 r., zastrzelony przez Niemców w potyczce przy Placu Trzech Krzyży w Warszawie. Osoba wykazywana w protokole pod nazwiskiem „Heyman” może być – jednak jedynie hipotetycznie – jedną z siostr Mieczyława Heymana, które były znanymi działaczkami komunistycznymi: Felicją Kalicką lub Eugenią Brun – jednak wedle obecnego stanu wiedzy obie w sierpniu 1944 r. przebywały w ZSRR. Niewielkie jest prawdopodobieństwo, że pod tym nazwiskiem, traktowanym jako pseudonim, ukrywał się w trakcie tego posiedzenia KRN Władysław Gomułka.

⁶⁹ Począwszy od dnia wejścia w życie ustawy KRN z dnia 11 września 1944 r. o *organizacji i zakresie działania rad narodowych* (Dz.U. 1944, nr 5, poz. 22) tryb powoływania posłów do KRN regulował art. 4 tej ustawy.

⁷⁰ Nie ma jednak pewności, że Prezydium ZG ZPP działało „na podstawie” *Statutu Tymczasowego Rad Narodowych*, albowiem nie wiadomo, czy w ogóle wiedziało o istnieniu tego statutu, jak też nie wiadomo w istocie, jaką treść ten statut miał i kiedy powstała znana nam jego treść.

⁷¹ Protokół nr [35] 30 posiedzenia rozszerzonego Prezydium Zarządu Głównego Związku Patriotów Polskich w ZSRR odbytego w Moskwie w dniu 25 lipca 1944 r., [w:] *Protokoły Prezydium Zarządu Głównego Związku Patriotów Polskich w ZSRR (czerwiec 1943-lipiec 1944)*, oprac. M. Wilusz, „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. II, Warszawa 1975, s. 151-152.

⁷² Wyjątek stanowi w tej kwestii postać Jana Stefana Hanemana, który – wedle miarodajnej w tej kwestii relacji Władysława Gomułki – miał zostać członkiem KRN dopiero w lipcu 1944 r. w Moskwie.

Jako interesująca jawi się lista osób nieobecnych na tym posiedzeniu, które co do zasady powinny wziąć w nim udział. Wśród takich osób wymienić należy przede wszystkim Władysława Gomułkę, Wandę Wasilewską, Kazimierza Mijalę, czy - związanych z Centralnym Biurem Komunistów Polskich w Moskwie - Stefana Wierbłowskiego i Romana Zambrowskiego. Przy czym nieobecność Władysława Gomułki⁷³, na początku sierpnia 1944 r. zatwierdzonego na stanowisku sekretarza generalnego przez Biuro Polityczne Komitetu Centralnego PPR w nowym, rozszerzonym o komunistów wracających z ZSRR składzie⁷⁴, wynikała prawdopodobnie z jego wyjazdu do Moskwy, spowodowanego koniecznością odbycia kurtuazyjnej wizyty u Stalina oraz u Georgi Dymitrowa⁷⁵.

Paradoks stanowi okoliczność, że przebieg posiedzenia KRN z 15 sierpnia 1944 r. nie znajduje odzwierciedlenia we wspomnieniach jego uczestników⁷⁶, jak też w ich biografiach⁷⁷.

Porządek dzienny posiedzenia KRN z 15 sierpnia 1944 r. obejmował – zgodnie z jego protokołem - trzy punkty: przyjęcie ślubowania od „członków” KRN, przyjęcie „uchwały” o tzw. pełnomocnictwach dla PKWN (czyli o upoważnieniu PKWN do wydawania dekretów z mocą ustawy) oraz zatwierdzenie dekretów już „przyjętych” przez

⁷³ Nieobecność Władysława Gomułki w trakcie posiedzenia KRN 15 sierpnia 1944 r. kwestionował Andrzej Werblan w opracowaniu biograficznym z 1988 r. Napisał on, że Władysław Gomułka „Uczestniczył w posiedzeniach KRN 15 sierpnia i 9 września”. Dodał także, że wizyta Władysława Gomułki w Moskwie miała miejsce pod koniec września 1944 r. (A. Werblan, *Władysław Gomułka – sekretarz generalny PPR*, Warszawa 1988, s. 221). Podobnie twierdzili autorzy biogramu Władysława Gomułki (N. Kołomejczyk, A. Przygoński, *Gomułka Władysław*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 2, Warszawa 1987, s. 306). Po parudziesięciu latach Andrzej Werblan zmienił jednak zdanie i zaczął twierdzić, że przedmiotowa wizyta odbyła się pod koniec sierpnia 1944 r. (*Modzelewski – Werblan. Polska Ludowa. Rozmawia Robert Walenciak*, Warszawa 2017, s. 20). Z kolei Anita Prażmowska, autorka innej biografii tego polityka stwierdziła, że jego wizyta w Moskwie miała miejsce w drugiej połowie sierpnia 1944 r. (A. Prażmowska, *Władysław Gomułka*, wyd. drugie, Warszawa 2016, s. 127). Pierwsza wersja Andrzeja Werblana jest jednak gołosłowna, natomiast wersja Anity Prażmowskiej (oraz druga wersja Andrzeja Werblana) nie wyklucza, że przyczyną nieobecności Władysława Gomułki w Lublinie 15 sierpnia 1944 r. był wyjazd do Moskwy. Najbardziej miarodajna jest jednak wersja samego Władysława Gomułki, pochodząca z jego *Pamiętników*. Dodać należy, że Władysław Gomułka bez wątplenia wziął udział w sesji IV KRN, 9 i 11 września 1944 r., gdzie występował pod pseudonimem „Duniak”. Nic nie wskazuje, żeby jego postać została ukryta w protokole posiedzenia KRN z 15 sierpnia 1944 r. pod pseudonimem „Heyman” (jedynym nie rozszyfrowanym nazwiskiem lub pseudonimem używanym przez uczestników tego posiedzenia).

⁷⁴ Por.: W. Gomułka, *Pamiętniki*, red. naukowa A. Werblan, tom II, Warszawa 1994, s. 450.

⁷⁵ Władysław Gomułka wspominał, że do Moskwy odleciał w „drugiej dekadzie sierpnia” 1944 r. (W. Gomułka, *Pamiętniki*, s. 461).

⁷⁶ O posiedzeniu KRN z 15 sierpnia 1944 r. nie wspomnieli m.in. Marian Spychalski (M. Spychalski, *Początek walki*, Warszawa 1983), czy Andrzej Witos (A. Witos, *Wszystko, co niosło życie. Wspomnienia*, oprac. C. Brzoza, Wojnicz 1998). Natomiast Edward Osóbka-Morawski datę 15 sierpnia 1944 r. łączył z obchodami w Lublinie święta WP oraz z posiedzeniem PKWN, a nie KRN (E. Osóbka-Morawski, *Trudna droga. Fragmenty wspomnień*, Warszawa 1992, s. 127-128).

⁷⁷ Np. autorka biografii Jakuba Bermana zauważyła tylko, że podczas III sesji KRN złożył on ślubowanie poselskie (A. Sobór-Świdarska, *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Warszawa 2009, s. 132), natomiast autorka biografii Wincentego Rzymowskiego, że oprócz „działalności” w PKWN brał on udział także w posiedzeniach KRN (L. Chmielewska, *Wincenty Rzymowski. Biografia publicysty i polityka*, Toruń 2007, s. 330).

PKWN. W rzeczywistości jednak w porządku dziennym pojawiły się elementy dodatkowe. Na początku posiedzenia przyjęto bowiem, przez aklamację, rezolucję, w której treści wyraźnie wybrzmiała cześć dla Armii Czerwonej i ZSRR. Treść tej rezolucji została ujęta wprost w protokole, nadto opublikowano ją w „Rzeczpospolitej” z 19 sierpnia 1944 r.⁷⁸

Elementem posiedzenia nie ujętym w ogóle w protokole było przybycie na salę, po przerwie w obradach (czyli po godz. 16:00), „delegatów Krajowej Rady Narodowej z Parczewa i Włodawy”⁷⁹. Innych danych dotyczących tych osób jednak brak.

Ciekawostkę stanowi fakt, że w posiedzeniu KRN z dnia 15 sierpnia 1944 r. zarządzono przerwę od godz. 10:50 do godz. 16:00. W przerwie tej uczestnicy posiedzenia wzięli udział w obchodach Święta Wojska Polskiego, ustanowionego na pamiątkę zwycięskiej Bitwy Warszawskiej 1920 r., przypadającego właśnie tego dnia. Szokujący musiał być widok przywódców PPR i radzieckich generałów biorących udział w polowej Mszy św. na błoniach nad Bystrzycą w Lublinie w rocznicę polskiego zwycięstwa nad bolszewikami. Potem nastąpiła defilada wojskowa, której finał odbył się na Krakowskim Przedmieściu i Placu Litewskim⁸⁰.

Uchwała czy ustawa o pełnomocnictwach?

Bez wątplenia szczególną wagę miały punkty dwa i trzy porządku dziennego obrad. Co do punktu drugiego zauważyć w pierwszej kolejności należy, że już w zawartym w protokole porządku dziennym widnieje informacja o tym, że procedowana ma być „uchwała” o pełnomocnictwach dla PKWN, a nie „ustawa”⁸¹. Jak wynika z protokołu, rozpoczęto procedowanie właśnie „uchwały” i dopiero w toku dyskusji „poseł” Emil Sommerstein, prawnik – adwokat, zwrócił uwagę, że KRN jako „organ ustawodawczy” powinna uchwalać „ustawy”, a nie „uchwały”. Okoliczność ta świadczy moim zdaniem o tym, że w II połowie 1944 r., w tzw. Polsce Lubelskiej prawotwórcze działania ekipy komunistycznej odbywały się *ad hoc*, bez koncepcji, bez poszanowania choćby podstawowych zasad tworzenia prawa – a więc z ewidentnym naruszeniem praworządności.

⁷⁸ Pełny tekst uchwały przyjętej przez aklamację przed porządkiem dziennym na pierwszym posiedzeniu Krajowej Rady Narodowej w Lublinie dnia 15 sierpnia 1944 roku, „Rzeczpospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego” 1944, nr 17 z 19 sierpnia 1944 r., s. 3.

⁷⁹ Informacja ta pochodzi ze sprawozdania prasowego, zawartego w „Rzeczpospolitej” (*Pierwsze Posiedzenie Krajowej Rady Narodowej*, s. 1).

⁸⁰ Por. relację w „Rzeczpospolitej” (*Święto chwały i tryumfu oręża polskiego 15 sierpnia w Lublinie*, „Rzeczpospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego”, 1944, nr 14 z 16 sierpnia 1944 r., s. 3).

⁸¹ Jest to dziwne tym bardziej, że nawet w zawiadomieniach o posiedzeniu, opublikowanych w „Rzeczpospolitej” z 13 i 14 sierpnia 1944 r. wyraźnie jest mowa o „ustawie”, a nie „uchwale”.

Przy analizowaniu tej kwestii nasuwa się jednak pytanie, z pozoru banalne: od kiedy PKWN uzyskał prawo do wydawania dekretów o mocy ustawy? Otóż z ustawy o *Tymczasowym trybie wydawania dekretów z mocą ustawy*, uchwalonej przez KRN właśnie w trakcie posiedzenia z dnia 15 sierpnia 1944 r. wiemy, że komitet ów prawo to nabył z dniem uchwalenia ww. ustawy⁸². Z przebiegu dyskusji odbytej w trakcie III sesji KRN nie wynika także, iżby PKWN takie tzw. pełnomocnictwa uzyskał wcześniej. Jednak z protokołu okazuje się wprost, że właśnie podczas posiedzenia z dnia 15 sierpnia 1944 r. PKWN przedłożył do zatwierdzenia m.in. swoje dekrety wydane 27 lipca 1944 r., a mianowicie: dekret „o rozwiązaniu tak zwanej policji granatowej”, dekret „o ustanowieniu milicji” oraz dekret „o wprowadzeniu sądów przysięgłych”⁸³. Konieczne jest więc ustalenie, na jakiej podstawie prawnej PKWN wydawał dekrety już w dniu 27 lipca 1944 r.? Odpowiadając na to pytanie należy stwierdzić, że robił to bez podstawy prawnej. Problem ten dostrzeżono *ex post* – co ciekawe – w Moskwie kilka dni później i rozpoczęto lansowanie kolejnej „legandy” dotyczącej PKWN. Otóż w wydawanym tam tygodniku „Wolna Polska” – organie Związku Patriotów Polskich z 18 sierpnia 1944 r., w krótkiej relacji z III sesji KRN zawarto następującą informację: „Zatwierdzono uchwaloną poprzednio przez KRN ustawę upoważniającą PKWN do wydawania w okresie wojennym dekretów, które następnie podlegają zatwierdzeniu przez KRN”⁸⁴. Już w okresie PRL reżimowi uczeni-prawnicy dokonali rozwinięcia owej „legandy”. W 1964 r. ukuli oni tezę, że „Już 25 VII 1944 r., w kilka dni po utworzeniu PKWN, Krajowa Rada Narodowa upoważniła Komitet do wydawania dekretów z mocą ustawy na okres do 1 XI 1944 r.” (nato miast ustawą z 15 sierpnia 1944 r. „wyposażyła PKWN” w prawo wydawania dekretów na czas nieokreślony)⁸⁵. Nikt jednak nie potrafił wyjaśnić, w jaki sposób KRN mogła „upoważnić” (w domyśle: w drodze ustawy) PKWN do wydawania dekretów już 25 lipca 1944 r., skoro tego dnia również (podobnie jak 21 lipca 1944 r.) nie odbyła się sesja KRN – a nadto w jakim dokumencie (akcie prawnym) to miało nastąpić oraz gdzie ten dokument jest przechowywany. Teza ta była powtarzana, choć raczej zdawkowo, w następnych latach⁸⁶.

⁸² Artykuł 4 tej ustawy stanowił, że wchodzi ona w życie z dniem ogłoszenia, zaś ogłoszona została w „Dzienniku Ustaw” opatrzonym datą 15 sierpnia 1944 r.

⁸³ W istocie nie ma żadnej pewności, że pozostałe dekrety zatwierdzone w toku posiedzenia KRN z 15 sierpnia 1944 r. również nie zostały pierwotnie wydane przez PKWN przed dniem uchwalenia ustawy.

⁸⁴ *Posiedzenie KRN i PKWN*, s. 1.

⁸⁵ Z. Jarosz, J. Zakrzewska, *Krajowa Rada Narodowa. Z dziejów kształtowania się ludowego parlamentu*, s. 60.

⁸⁶ Por.: J. Zakrzewska, *Funkcje i zadania Krajowej Rady Narodowej jako parlamentu oraz sposób ich realizacji*, s. 119; J. Zakrzewska, *Z dziejów Krajowej Rady Narodowej*, s. 37.

„Zatwierdzanie” przez KRN dekretów PKWN

Z punktem trzecim porządku dziennego („zatwierdzanie” dekretów wydanych już przez PKWN) wiąże się również wiele kolejnych wątpliwości. Pierwsza jest następująca: czy PKWN był uprawniony do przedkładania do zatwierdzenia dekretów już na tej samej sesji KRN, podczas której uzyskał prawo do ich wydawania? Druga zaś: kiedy dekrety, wydane przez PKWN jakoby 15 sierpnia 1944 r., zostały w rzeczywistości wydane, skoro zostały zatwierdzone przez KRN bezpośrednio po uzyskaniu przez ten komitet uprawnienia do ich wydawania (na tym samym posiedzeniu)? Trzecia w końcu: czy ustawa z 15 sierpnia 1944 r. upoważniająca PKWN do wydawania dekretów z mocą ustawy weszła w życie nie tylko tego samego dnia, ale już w momencie jej uchwalenia, skoro jej przepis przejściowy zawarty w art. 4 stanowił, że wchodzi w życie z dniem jej ogłoszenia – tymczasem „Dziennik Ustaw” zawierający ją był opatrzony co prawda datą 15 sierpnia 1944 r., ale bez wątplenia nie mógł być drukowany de facto już w trakcie tego posiedzenia KRN?

Innym fenomenem są dalsze losy dekretów PKWN zatwierdzonych w trakcie III sesji KRN. Otóż część z nich została opublikowana w „Dzienniku Ustaw”⁸⁷, jako dekrety PKWN wydane 15 sierpnia 1944 r. (i tego samego dnia zatwierdzone przez KRN)⁸⁸. Jednak z treści protokołu III sesji KRN wynika *expressis verbis*, że co najmniej dwa z tych dekretów (dotyczące rozwiązania tzw. policji granatowej i ustanowienia sądów przysięgłych) to dekrety wydane przez PKWN w dniu 27 lipca 1944 r., a nie w dniu 15 sierpnia 1944 r. Późniejsza zmiana daty wydania tych dekretów (nosząca znamiona niedopuszczalnej manipulacji) świadczy o tym, że pomiędzy 15 sierpnia 1944 r. a datą faktycznego wydrukowania „Dziennika Ustaw” nr 2 z 1944 r. dostrzeżono, że przed dniem 15 sierpnia 1944 r. PKWN nie był uprawniony do wydawania aktów prawnych o randze ustawy i w konsekwencji dokonano takiej „korekty”.

Jeszcze bardziej frapujące są dzieje dekretu PKWN z 27 lipca 1944 r. o Milicji Obywatelskiej. Otóż dekret ten został opublikowany – jako „dekret z dnia 15 sierpnia 1944 r.” – obok ustawy o tzw. pełnomocnictwach dla PKWN i dekretów o mobilizacji, o sądach przysięgłych i o urzędach ziemskich, na łamach „Rzeczpospolitej” z 16 sierpnia 1944 r. Pamiętać przy tym należy, że periodyk ten, będący

⁸⁷ Poza tym opublikowano je w wydanej przez PKWN, zapewne jeszcze w sierpniu 1944 r., broszurze zatytułowanej *Pierwsze dokumenty Odrodzonej Polski* – jako dekrety wydane 15 sierpnia 1944 r.

⁸⁸ Były to: dekret PKWN z dnia 15 sierpnia 1944 r. o organizacji wojewódzkich i powiatowych urzędów ziemskich, Dz.U. 1944, nr 2, poz. 4; dekret PKWN z dnia 15 sierpnia 1944 r. o częściowej mobilizacji i rejestracji ludności do służby wojskowej, Dz.U. 1944, nr 2, poz. 5; dekret PKWN z dnia 15 sierpnia 1944 r. o rozwiązaniu policji państwowej (tzw. granatowej policji), Dz.U. 1944, nr 2, poz. 6; dekret PKWN z dnia 15 sierpnia 1944 r. o wprowadzeniu Sądów Przysięgłych, Dz.U. 1944, nr 2, poz. 7.

oficjalnym organem prasowym PKWN, stanowił rodzaj oficjalnego publikatora nowej władzy – czegoś w rodzaju prowizorycznego dziennika ustaw (w szczególności do rozpoczęcia druku formalnego „Dziennika Ustaw”). Opublikowano go nadto w broszurze wydanej przez PKWN, mającej stanowić swoisty mini dziennik ustaw⁸⁹. Nie został jednak opublikowany w „Dzienniku Ustaw” – co jest trudno wytłumaczyć, tym bardziej, że było to sprzeczne z trybem przewidzianym w ustawie z 15 sierpnia 1944 r. Dekretem tym zajęło się ponownie Prezydium KRN w dniu 30 sierpnia 1944 r., obradujące w składzie: Bolesław Bierut, Edward Osóbka-Morawski i Michał Żymierski. Prezydium KRN postanowiło „odesłać” ów akt do PKWN „w celu dokonania poprawki w art. 2”⁹⁰. Sprawa dekretu dotyczącego MO zamarła na kilka tygodni, a następnie PKWN wydał 7 października 1944 r. dekret o *Milicji Obywatelskiej* w całkiem nowej wersji. W istocie był to już inny akt prawny. Opublikowano go w „Dzienniku Ustaw” nr 7 z 1944 r.⁹¹, następnie zaś KRN zatwierdziła go na posiedzeniu w dniu 3 stycznia 1945 r. (w trakcie sesji VI)⁹².

Podsumowanie

Protokół z posiedzenia KRN z dnia 15 sierpnia 1944 r. jest dokumentem niezwykle ważnym z punktu widzenia ustroju Polski w XX w. Mimo to stanowi źródło mało znane i niedocenione przez badaczy. Jego analiza prowadzi do wniosku, iż teza o braku jakiegokolwiek podstawy prawnej do zaistnienia i funkcjonowania PKWN jest niepodważalna. Analiza ta obnaża nadto rażące naruszenia praworządności w toku tworzenia prawa przez władzę komunistyczną począwszy od połowy 1944 r. Ujawnia ona, iż u źródeł tzw. Polski Ludowej znajduje się nie tylko wszechobecne kłamstwo, ale także fałszerstwo legislacyjne. Opublikowanie tego dokumentu jest więc w pełni uzasadnione.

⁸⁹ *Pierwsze dokumenty Odrodzonej Polski*, b/w [Lublin], b/w [1944], s. 17-18. Nadruki na okładce tej broszury miały następującą treść: „Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego. Broszura Nr 1, Wydawca: Zarząd Polityczno-Wychowawczy 1 Armii Wojska Polskiego – Wydział Propagandy – przez Wydział Wydawniczy resortu Propagandy i Informacji”. Odnośnie do drukarni: „J. Pietrzykowski. Zakłady Graficzne. Lublin. Kościuszki 4”.

⁹⁰ *Protokół Nr 1 posiedzenia Prezydium Krajowej Rady Narodowej odbytego w Lublinie w dniu 30 sierpnia 1944 r.*, [w:] *Protokoły posiedzeń Prezydium Krajowej Rady Narodowej 1944-1947*, wybór, wstęp i opracowania J. Kochanowski, Warszawa 1995, s. 20.

⁹¹ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 7 października 1944 r. o *Milicji Obywatelskiej*, Dz.U. 1944, nr 7, poz. 33.

⁹² *Sprawozdanie Stenograficzne z posiedzeń Krajowej Rady Narodowej w dn. 31 grudnia 1944 r. oraz 2 i 3 stycznia 1945 r.*, Warszawa 1946, ł. 188.

Bibliografia

- Boguszewska Helena, *Nigdy nie zapomnę*, Warszawa 1948.
- Burda Andrzej, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego i Manifest Lipcowy* [w:] *Krajowa Rada Narodowa*, red. A. Burda, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.
- Caban Ireneusz, *Lublin, lipiec '44*, Lublin 1984.
- Chabros Tadeusz, *Kronika wydarzeń w Lublinie 21 VII 1944 – 1 II 1945*, Lublin 1974.
- Chajn Leon, *Kiedy Lublin był Warszawą*, Warszawa 1964.
- Chmielewska Lucyna, *Wincenty Rzymowski. Biografia publicysty i polityka*, Toruń 2007.
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 sierpnia 1944 r. o częściowej mobilizacji i rejestracji ludności do służby wojskowej, Dz.U. 1944, nr 2, poz. 5.
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 sierpnia 1944 r. o organizacji wojewódzkich i powiatowych urzędów ziemskich, Dz.U. 1944, nr 2, poz. 4.
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 sierpnia 1944 r. o rozwiązaniu policji państwowej (tzw. granatowej policji), Dz.U. 1944, nr 2, poz. 6.
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 sierpnia 1944 r. o wprowadzeniu Sądów Przysięgłych, Dz.U. 1944, nr 2, poz. 7.
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 7 października 1944 r. o Milicji Obywatelskiej, Dz.U. 1944, nr 7, poz. 33.
- Dymek Benon, *Stan badań nad historią KRN i rad narodowych*, [w:] *Czterdzieciolecie Krajowej Rady Narodowej i Armii Ludowej. Materiały konferencji naukowej (27-28 XII 1983)*, red. naukowa K. Sobczak i W. Ważniwski, Warszawa 1985.
- Działocha Kazimierz, Trzcíński Janusz, *Zagadnienie obowiązywania Konstytucji Marcowej w Polsce Ludowej 1944-1952*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977.
- Gomułka Władysław, *List do Redakcji „Archiwum Ruchu Robotniczego” w sprawie „Protokołu pierwszego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej” i „Dyskusji w PPR w sprawie zjednoczenia sił demokratycznych (notatki protokolarne z posiedzeń KC PPR maj-czerwiec 1944 r.)”*, „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. IV, red. F. Tych, Warszawa 1977.
- Gomułka Władysław, *Pamiętniki*, red. naukowa A. Werblan, Warszawa 1994.
- Gomułka Władysław, *Polemika z „Archiwum Ruchu Robotniczego”*, „Zeszyty Historyczne”, z. 39, Paryż 1977.
- Góra Władysław, *Polska Ludowa 1944-1984*, Lublin 1986.
- Góra Władysław, *Polska Rzeczpospolita Ludowa 1944-1974*, Warszawa 1976.
- Gwiżdż Andrzej, *Krajowa Rada Narodowa. Informator*, Warszawa 1983.
- Jarosz Zdzisław, Zakrzewska Janina, *Krajowa Rada Narodowa. Z dziejów kształtowania się ludowego parlamentu*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1964, z. 1.
- Karolak Adrian, *Sprawy ruchu oporu w okupowanej Polsce w audycjach rozgłośni im. T. Kościuszki*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica” 2013 (91).
- Kersten Krystyna, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego 22 VII – 31 XII 1944*. Lublin 1965.

- Kołomejczyk Norbert, Przygoński Antoni, *Gomułka Władysław*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 2, Warszawa 1987.
- Komunikat Prezydium KRN*, „Rzeczpospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego” 1944, nr 128 z 12 grudnia 1944 r., s. 2.
- Malinowski Marian, Pawłowicz Jerzy, Poterański Waclaw, Przygoński Antoni, Wilusz Maria, *Polski ruch robotniczy w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej w zeszłej 1939-styczeń 1945. Zarys historii*, praca zbiorowa pod red. A. Przygońskiego, Warszawa 1964.
- Mioduchowski Henryk, *Działalność pełnomocnika KRN na wyzwolonych terenach Lubelszczyzny w okresie od 16 lipca do przyjazdu przedstawicieli KRN i PKWN do Lublina*, [w:] *Czterdziestolecie Krajowej Rady Narodowej i Armii Ludowej. Materiały konferencji naukowej (27-28 XII 1983)*, red. naukowa K. Sobczak i W. Ważniewski, Warszawa 1985.
- Modzelewski – Werblan. Polska Ludowa. Rozmawia Robert Walenciak*, Warszawa 2017.
- Osóbka-Morawski Edward, głos w dyskusji podczas konferencji w czterdziątą rocznicę powstania KRN i AL, [w:] *Czterdziestolecie Krajowej Rady Narodowej i Armii Ludowej. Materiały konferencji naukowej (27-28 XII 1983)*, red. K. Sobczak i W. Ważniewski, Warszawa 1985.
- Osóbka-Morawski Edward, *Trudna droga. Od Piłsudskiego do Stalina. Fragmenty wspomnień*, Warszawa 1992.
- Pawłowicz Jerzy, *Z dziejów konspiracyjnej KRN 1943-1944*, Warszawa 1961.
- Pełny tekst uchwały przyjętej przez aklamację przed porządkiem dziennym na pierwszym posiedzeniu Krajowej Rady Narodowej w Lublinie dnia 15 sierpnia 1944 roku*, „Rzeczpospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego” 1944, nr 17 z 19 sierpnia 1944 r.
- Pierwsze dokumenty Odrodzonej Polski*, b/w [Lublin], b/w [1944].
- Pierwsze Posiedzenie Krajowej Rady Narodowej*, „Rzeczpospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego”, 1944, nr 14 z 16 sierpnia 1944 r.
- Pierwsze posiedzenie KRN*, „Wolna Polska. Organ Związku Patriotów Polskich”, nr 31, Moskwa, 26 sierpnia 1944 r.
- Plenarne posiedzenie Krajowej Rady Narodowej*, „Rzeczpospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego” 1944, nr 90 z 1 listopada 1944 r.
- Plenarne posiedzenie Krajowej Rady Narodowej*, „Rzeczpospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego” 1944, nr 98 z 9 listopada 1944 r.
- Plenarne posiedzenie Krajowej Rady Narodowej*, „Rzeczpospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego” 1944, nr 103 z 15 listopada 1944 r.
- Polska Partia Robotnicza. Kronika I 1942 – V 1945*, pod red. M. Malinowskiego, Warszawa 1967.
- Posiedzenie KRN*, „Rzeczpospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego” 1944, nr 118 z 1 grudnia 1944 r.
- Posiedzenie KRN i PKWN*, „Wolna Polska. Organ Związku Patriotów Polskich”, nr 30, Moskwa, 18 sierpnia 1944 r.
- Prażmowska Anita, *Władysław Gomułka*, wyd. drugie, Warszawa 2016.
- Protokół z 1. Posiedzenia Krajowej Rady Narodowej w dniach 31 grudnia 1943 r. i 1 stycznia 1944 r.*, nakładem Kancelarii Sejmu PRL, Warszawa 1983.
- Protokół Nr 1 posiedzenia Prezydium Krajowej Rady Narodowej odbytego w Lublinie w dniu 30 sierpnia 1944 r.*, [w:] *Protokoły posiedzeń Prezydium Krajowej*

Rady Narodowej 1944-1947, wybór, wstęp i opracowania J. Kochanowski, Warszawa 1995.

Protokół nr 2 z drugiego plenarnego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej odbytego w czasie od 20 do 23 stycznia 1944 r. w Warszawie, Biblioteka Sejmowa.

Protokół pierwszego plenarnego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej, Warszawa 31 XII 1943 r. / 1 I 1944 r., b/w [Warszawa], b/dw [1947], wydawca: Biuro Prezydialne Krajowej Rady Narodowej.

Protokół pierwszego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej (31 XII 1943 – 1 I 1944), wybór, wstęp i oprac. I. Skarlińska, „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. II, red. F. Tych, Warszawa 1975.

Protokół nr [35] 30 posiedzenia rozszerzonego Prezydium Zarządu Głównego Związku Patriotów Polskich w ZSRR odbytego w Moskwie w dniu 25 lipca 1944 r., [w:] *Protokoły Prezydium Zarządu Głównego Związku Patriotów Polskich w ZSRR (czerwiec 1943-lipiec 1944)*, oprac. M. Wilusz, „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. II, Warszawa 1975.

Protokół z 74 posiedzenia Prezydium Krajowej Rady Narodowej z dnia 4 lutego 1947 r., [w:] *Protokoły posiedzeń Prezydium Krajowej Rady Narodowej 1944-1947*, wybór, wstęp i opracowanie J. Kochanowski, Warszawa 1995.

Przygoński Antoni, *Z zagadnień strategii frontu narodowego PPR 1942-1945*, Warszawa 1976.

Ryszka Franciszek, *Powstanie władzy ludowej* [w:] *Polska Ludowa 1944-1950. Przemiany społeczne*, pod red. F. Ryszki, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974.

Skrzydło Wiesław, *Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, wyd. I Lublin 1979, wyd. II Lublin 1984.

Sobór-Świdarska Anna, *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Warszawa 2009.

Sprawozdania z obrad Krajowej Rady Narodowej (styczeń – wrzesień 1944 r.), oprac. F. Tych, „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. X, 1986.

Sprawozdanie Stenograficzne z 1 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu 4 lutego 1947 r., Warszawa 1947.

Sprawozdanie Stenograficzne z posiedzeń Krajowej Rady Narodowej w dn. 20, 21, 22 i 23 września 1946 r., Warszawa 1946.

Sprawozdanie Stenograficzne z posiedzeń Krajowej Rady Narodowej w dn. 31 grudnia 1944 r. oraz 2 i 3 stycznia 1945 r., Warszawa 1946.

Spychalski Marian, *Początek walki*, Warszawa 1983.

Strzelecki Michał, *Działalność opozycji parlamentarnej w Krajowej Radzie Narodowej i Sejmie Ustawodawczym (VII 1945 – X 1947)*, Toruń 1996.

Święto chwały i tryumfu oręża polskiego 15 sierpnia w Lublinie, „Rzeczpospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego”, 1944, nr 14 z 16 sierpnia 1944 r.

Tomaszewska Alicja, *Spis postów i wykaz komisji Krajowej Rady Narodowej 1943-1947*, Warszawa 1978, mps powiel., wydanie wewnętrzne Biblioteki Sejmowej.

Tomaszewska Alicja, *Spis postów do Krajowej Rady Narodowej 1943-1947*, Warszawa 1983, mps powiel., wydanie wewnętrzne Biblioteki Sejmowej.

Tomaszewska Alicja, *Spis postów do Krajowej Rady Narodowej 1943-1947*, [w:] *W czterdziestą rocznicę powstania Krajowej Rady Narodowej. Materiały i dokumenty*, nakładem Kancelarii Sejmu PRL, mps powielony i oprawiony, Warszawa 1984.

- Ustawa Krajowej Rady Narodowej z dnia 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych, Dz.U. 1944, nr 5, poz. 22.
- Ustawa Krajowej Rady Narodowej z dnia 22 lipca 1945 r. o ustanowieniu Narodowego Święta Odrodzenia Polski, Dz.U. 1945, nr 32, poz. 194.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1937 r. o Święcie Niepodległości, Dz.U. 1937, nr 33, poz. 255.
- Ważniewski Władysław, *Krajowa Rada Narodowa – tymczasowy parlament Polski Ludowej (1944-1947)*, „Z Pola Walki” 1974, nr 2.
- Wende Jan Karol, *Ta ziemia od innych droższa*, Warszawa 1981.
- Werblan Andrzej, *Władysław Gomułka – sekretarz generalny PPR*, Warszawa 1988.
- Wiącek Marcin, *Znaczenie stosowania Konstytucji Marcowej w Polsce Ludowej dla orzecznictwa i Trybunału Konstytucyjnego III RP*, Warszawa 2012.
- Witos Andrzej, *Wszystko, co niosło życie. Wspomnienia*, oprac. C. Bizosa, Wojnicz 1998.
- Wspólne cele. Polityczne podstawy współdziałania międzypartyjnego w latach 1944-1978. Wybór dokumentów i materiałów, słowo wstępne W. Góra*, Warszawa 1980.
- Zaborski Marcin, *Fundamenty tzw. demokracji ludowej w Polsce na tle demokracji parlamentarnej: podobieństwa, różnice, zafałszowania*, [w:] *Spzeczne narracje... Z historii powojennej Polski 1944-1989*, red. R. Spałek, Warszawa 2020.
- Zakrzewska Janina, *Funkcje i zadania Krajowej Rady Narodowej jako parlamentu oraz sposób ich realizacji*, [w:] *Krajowa Rad Narodowa*, pod redakcją A. Burdy, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.
- Zakrzewska Janina, *Z dziejów Krajowej Rady Narodowej*, [w:] *Wybrane problemy prawa konstytucyjnego*, red. pod przewodnictwem W. Skrzydły, Lublin 1985.
- Zwierchowski Eugeniusz, *Polityczny proces kształtowania ustroju Polski Ludowej 1944-1952*, Katowice 1981.
- Z Krajowej Rady Narodowej*, „Rzeczpospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego” 1944, nr 104 z 17 listopada 1944 r.